



Osmanlı Modernleşmesinde Kadın Kıyafetleri Tartışmalarında Sebîlürreşâd Dergisi

Sebîlürreşâd Journal in Debates on Women's Clothing in Ottoman Modernization

Esra Oğuzhan* ; Yusuf Özkır**

Öz

Osmanlı Devleti'nin son döneminde idari, hukuki, eğitim ve sosyal alanlarda gerçekleştirilen kapsamlı reformlar, kadınların toplumsal yaşamdaki konumunu önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu değişim kadınların statüsünü, görev ve sorumluluklarını yeniden tanımlamıştır. Modernleşme süreci özellikle kılık ve kıyafet alışkanlıklarında belirgin etkiler yaratmış; kadın giyimi, toplumdaki değişimin en görünür ve tartışmalı göstergelerinden biri hâline gelmiştir. Basın, bu dönüşümün aktarımında ve kamuoyunu şekillendirmedeki rolüyle öne çıkmış, kadın kılık ve kıyafeti etrafında yürütülen tartışmalar, dönemin kimlik arayışlarını, modernlikle gelenek arasındaki gerilimleri ve toplumsal dönüşümlerin günlük yaşamdaki yansımalarını ortaya koymuştur. Bu çalışma, 1920–1923 yılları arasında yayımlanan *Sebîlürreşâd* dergisinde kadın giyimine ilişkin söylemi içerik analizi yöntemiyle incelemektedir. Dergideki makale ve haberler ahlaki normlar, millî kimlik, Batılı tarz eleştirisi ve gündelik pratikler olmak üzere dört ana tema altında sınıflandırılmıştır. 1920–1923 dönemi, Cumhuriyet sonrasına doğrudan neden-sonuç ilişkisi kurmak için tek başına yeterli olmasa da kadın giyimi etrafında şekillenen söylemsel süreklilikleri ve kopuşları anlamak açısından önemli bir eşik oluşturur. Bu tartışmalar, yeni rejimin giyim üzerinden inşa edeceği kamusal düzenin ve vatandaş profilinin de habercisidir. Ayrıca gelecek karşılaştırmalı çalışmalar farklı yayınlar aracılığıyla sınıfsal ve mekânsal farklılıkları daha belirgin kılacak, böylece modernleşme sürecinin çok katmanlı doğası daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Basın, Kadın kıyafeti, *Sebîlürreşâd* dergisi.

Abstract

The comprehensive reforms implemented in the administrative, legal, educational and social spheres during the final period of the Ottoman Empire significantly transformed the position of women in social life. This change redefined women's status, duties and responsibilities. The modernisation process had a particularly noticeable impact on clothing and dress habits; women's attire became one of the most visible and controversial indicators of change in society. The press stood out for its role in conveying this transformation and shaping public opinion. Debates surrounding women's dress and attire revealed the period's search for identity, the tensions between modernity and tradition, and the reflections of social transformations in daily life. This study examines the discourse on women's clothing in the *Sebîlürreşâd* magazine, published between 1920 and 1923, using content analysis methods. The articles and news items in the magazine have been classified under four main themes: moral norms, national identity, criticism of Western styles, and everyday practices. Although the period between 1920 and 1923 is not sufficient on its own to establish a direct cause-and-effect relationship with the post-Republic era, it constitutes an important threshold for understanding the discursive continuities and discontinuities that took shape around women's clothing. These debates also heralded the public order and citizen profile that the new regime would construct through clothing. Furthermore, future comparative studies will highlight class and spatial differences through various publications, thereby providing a better understanding of the multi-layered nature of the modernisation process.

Keywords: Ottoman, Press, Women cloth, *Sebîlürreşâd* journal.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & İstanbul Medipol Üniversitesi eyesilova@medipol.edu.tr

** İstanbul Medipol Üniversitesi yozkir@medipol.edu.tr

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 5

Başvuru - Submitted: 1 Ağustos 2025 & Kabul / Accepted: 2 Ocak 2026

Atıf & Citation: Oğuzhan, E.; Özkır, Y. "Osmanlı Modernleşmesinde Kadın Kıyafetleri Tartışmalarında Sebîlürreşâd Dergisi", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 28 (2026): 357-383.



Giriş

Kadın kıyafetleri, bir toplumun kültürel kodlarını, toplumsal yapısını ve değişim süreçlerini yansıtan en belirgin göstergelerden biridir. Giyim, bireysel bir tercih olmanın yanı sıra kültürel bir göstergedir; bu nedenle kadın kıyafeti üzerine yapılan tartışmalar, modernleşme ideallerini doğrudan yansıtmıştır.

19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Batı ile artan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler doğrultusunda kapsamlı bir modernleşme sürecine girmiştir. Bu süreç yalnızca kurumlarla sınırlı kalmamış gündelik yaşam, toplumsal normlar ve bireysel kimlikler üzerinde de köklü etkiler yaratmıştır. Özellikle kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve sosyal rollerinin dönüşmesiyle birlikte kadın kıyafetleri meselesi hem siyasal hem kültürel düzlemde yoğun tartışmalara sahne olmuştur. Batı tarzı giyimin teşvik edilmesi, tesettür anlayışının yeniden sorgulanmasına neden olmuş; bu durum, dönemin basınında geniş yer bulan bir tartışma alanına dönüşmüştür. Dönemin basını, bu tartışmalarda önemli bir rol üstlenmiş; modernleşmeyi savunan yayın organları ile muhafazakâr çizgideki dergiler arasında dikkat çekici söylem farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Basında yer alan kılık kıyafet tartışmaları modernleşme ile birlikte toplumun ahlaki, dini ve kültürel yapısını koruma amacıyla şekillenmiştir. Bir yandan Batı'ya uyum sağlama yönündeki modernleşmeci söylemler basında görünürlük kazanırken; öte yandan muhafazakâr yayın organları bu değişimi eleştirel bir gözle değerlendirmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı'nın son dönemlerinde yayın hayatını sürdüren *Sebîlürreşâd* dergisi, kadın kıyafetlerinin Batılı tarzda dönüşümünü toplumsal çözülme ve dini değerlerden uzaklaşma olarak yorumlamıştır. Dergi, modernleşmeyi, ahlaki yozlaşmanın bir göstergesi olarak değerlendirmiş ve kadın giyimindeki değişimleri eleştiren yazılar yayımlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı'nın son yıllarında kadın kıyafetleri etrafında yürütülen modernleşme tartışmalarını ve bu tartışmalara *Sebîlürreşâd* dergisinin verdiği tepkileri ortaya koymaktır. Yöntem olarak nicel analiz çerçevesinde Berelson'un¹ (1952) tanımladığı içerik analizi yaklaşımı esas alınmıştır. Berelson'a göre içerik analizi; iletişim içeriğinin nesnel, sistematik ve niceliksel olarak tanımlanmasına yönelik bir tekniktir. Bu doğrultuda çalışma, nitel verilerle çalışmakla birlikte, verilerin sistematik bir kodlama süreciyle yapılandırılmasını hedeflemektedir. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni, basılı metinlerdeki söylemsel örüntülerin sistematik bir biçimde ortaya konulmasına imkân sağlaması ve ideolojik yönelimleri açıklayabilmesidir. Ayrıca içerik analizi sayesinde *Sebîlürreşâd* gibi muhafazakâr bir yayın organında kadın kıyafeti üzerinden inşa edilen söylemlerin modernleşme karşısındaki konumlanışını görünür kılmak mümkün olmuştur.

Bu çalışmanın önemi, kadın kıyafetleri tartışmalarının tarihsel arka planını gözler önüne sererek, Türkiye'de kadınların toplumsal rollerinin nasıl dönüştüğünü anlamaya katkı sunmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların giyimi, yalnızca bir moda eğilimi

¹ Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research* (Glencoe: Free Press, 1952), 18.

değil; aynı zamanda devletin modernleşme politikalarının, dini ve ahlaki normların, bireysel kimlik arayışlarının bir ifadesidir. Bu bağlamda *Sebilürreşâd* gibi muhafazakâr yayınların bu değişime yönelik eleştirileri, modernleşme sürecinin ne kadar çatışmalı ve çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma kadın kıyafetleri üzerinden yürütülen tartışmaların yalnızca estetik veya ahlaki mesele olmadığını, aksine dönemin toplumsal dönüşümünü anlamak için önemli ipuçları barındırdığını göstermektedir. Bu nedenle hem akademik hem de toplumsal düzeyde kadının giyimine dair yürütülen tartışmaların tarihsel kökenlerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

1. Eski Türk Geleneğinden Osmanlı'ya Kadın Kılık ve Kıyafeti

Geleneksel Türk giyimi gerek tarzı gerek kullanılan malzemeleri ile tarih boyunca zengin bir kültüre sahip olduğunu ortaya koymuştur. Orta Asya Türklerinin Çin, İran ve diğer toplumlarla kurulan kültürel temaslar bu zenginliği artırmış karşılıklı etkileşimlerle giyim unsurları çeşitlenmiştir. Türklere özgü giyim tarzları çevre toplumlara da yayılmış, Türklerin giyim kültürü Orta Asya kavimleri ile sınırlı kalmayarak Batı Türkistan ve Karadeniz'in kuzeyinde de benimsenmiştir. Yarı göçebe yaşam süren Türklerin geçim kaynağı hayvancılık olması sebebi ile koyun yünü ve pamuk ipliğinden kumaşlar üretilmiştir. Çin'den dokuma ipek de alan Türkler giyimlerinde de bu kumaşları kullanmıştır.²

Türk kadınlarının giyim ve süslenme biçimleri, ekonomik ve siyasi statüye göre farklılık göstermiş, üst sınıfa mensup kadınlar özellikle hakan eşleri, ipekli kumaşlardan yapılmış zarif kıyafetler ve süslemelerle dikkat çekerken; halktan kadınlar mevcut malzemelerden yapılmış giysiler kullanmış ve kıyafet tercihleri, savaş ve barış dönemlerine göre değişmiştir. Savaş zamanlarında daha rahat hareket edebilecekleri pantolon ve gömlek gibi giysiler kullanırken giyim tercihleri; örf adetler, mevsim koşulları, sosyal etkinlikler ve olaylardan etkilenmiştir.³ Dolayısı ile eski Türk toplumunda giyim kültürü hem işlevsel hem de estetik yönleriyle gelişmiş, farklı sosyal ve ekonomik statüler bu alanda belirleyici olmuştur. Kadınların giyim tercihleri ise dönemin toplumsal yapısı, kültürel etkileşimleri ve yaşam koşullarıyla doğrudan şekillenmiştir.

Türk giyimi hakkında bilgi sahibi olduğumuz XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan; *Divanu Lügati't-Türk* Türk dili, tarihi ve kültürü açısından temel kaynaklardan biri olmuştur. *Divanu Lügati't-Türk*'e göre, Büyük Selçuklu döneminde halkın kullandığı geleneksel kıyafetler, süs eşyaları, ayakkabılar, saç biçimleri, parfümler gibi unsurlar iklim ve coğrafyanın etkileriyle birlikte ele alınmıştır.⁴ Büyük Selçuklu

² Gökhan Kurt, "Erken Orta Çağ Türk Kavimlerinde Giyim Kuşam ve Moda", *International Journal of Turkish Academic Studies*, 3/2 (2022): 50.

³ Seher Yüçetürk, "Türk Kadınının Giyim Kuşamı ve Güzellik Anlayışı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/7(2022): 448.

⁴ Yaşar Bedirhan ve Berna Karagözoğlu, "Kadın Bedeni, Doğum ve Doğa İlişkinde Doulalar Perspektifinden Bakmak: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/ 148 (2024): 10.

Devleti'nde, sultan ve saray mensuplarının kılık kıyafetleri Türk kültürünün izlerini taşımakla birlikte Orta Asya, Arap ve İran kültürlerinin etkilerini de yansıtmaktadır.⁵ Selçuklu kadınları önu açık, belden kemerli entari tarzı giysi ve kaftanlar ile uzun kollu entariler, şalvar, pantolon ya da etek kullanmıştır.⁶

Dönemin giyim tarzı büyük ölçüde Osmanlı'yı detaylı şekilde gözlemleyen yabancı seyyahların anlatılarının yanında dönemin modasını ve Batı etkisini belgeleyen en değerli kaynaklardan biri de Terzi Defterleri olmuştur.⁷ Osmanlı'da kadın, kız-erkek çocukların kıyafetleri şalvar, gömlek, iç-dış kıyafetlerden oluşmuş ve şekil olarak birbiri ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte⁸ Osmanlı'da kat kat giyinme geleneği güç ve zenginliğin bir göstergesi olmuştur. İç elbiselerin üzerine giyilen kaftanların kolaylıkla çıkarılabilmesi bakımından da fonksiyonel özelliği bulunmaktadır.⁹

Osmanlı yönetimi, Müslüman ve gayrimüslim kıyafetlerin farklı olması, ahlaka aykırı kıyafetlerden kaçınılması gibi konularda yayınladıkları fermanlarla kadınları giyim hususunda saray kadınları da dahil olmak üzere ayrıntılı düzenlemelere tabi tutmuştur.¹⁰ Bu düzenlemeler doğrultusunda İstanbul'da kadın ve erkek kıyafetleri genellikle ana

⁵ Guliyeva Minera ve Cemal Meydan, "Büyük Selçuklu Dönemi Saray Giyim Kuşamı", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16 (2020): 189.

⁶ Fikri Salman, *Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri* (Erzurum: Zafer Ofset Matbaacılık, 2013), 370.

⁷ Elifnur Atalay, "9. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Kadın Kıyafetinin Evrimi", *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2 (2021): 146.

⁸ Hülya Tezcan, "Sarayı Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü". XVI. Türk Tarih Kongresi, 2010: 545

⁹ Dilek Himam, "16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 29/108 (2013): 95.

¹⁰ Zöhre Özlem Karagöz, Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Kıyafetleri, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1 (2017): 130.

hatlarıyla benzer olup, kılık kıyafetin en önemli unsurları şalvar, çakşır, bürümcük gömlek, entari/dolama, hırka, kaftan, gömlek, kaftan, kürk dış giyim olarak ferace¹¹ ve yaşmak¹² olmuş¹³ mahremiyet sebebi ile kadın kıyafetlerinde çeşit fazla olmamıştır.

Lale Devri'nden itibaren, özellikle Sultan III. Ahmed (1673–1736), Sultan III. Selim (1789–1807) ve Sultan II. Mahmud (1808–1839) dönemlerinde Müslüman kadınların giyim kuşamına ilişkin çeşitli uyarılar yapılmıştır. Bu uyarıların temel amacı, kadınların toplumsal ve İslami normlara aykırı biçimde kamusal alanda yer almalarının önüne geçmektir.¹⁴ Örneğin Sultan III. Selim döneminde kadın kıyafetinde yaşanan düzensizlikler hakkında “*Benim vezirim! Kadınların çarşı ve pazarda açık renk ferace ile gezdiklerini, edepsizlik ettiklerini duydum ve gördüm, bundan sonra kadınların açık renk ferace ve büyük yaka giymemesini herkesi edebiyatla gezmesini tembih et. Terzileri de böyle edepsiz elbiseler dikmekten men eyle*” şeklinde çıkarılan bir ferman olmuştur.¹⁵

¹¹ Arapça'da "açılmak, ferahlık" anlamındaki kökenden gelen ferace, Osmanlı toplumunda hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyilen ve asırlar boyunca çeşitli değişimler geçiren bir üst giysidir. Başlangıçta âlimlerin cübbesi, Mevlevî hırkası veya kadınların sokak giysisi olarak kullanılan ferace, özellikle 18. yüzyıl Lâle Devri'nde kadın modasında öne çıkmıştır. Bu dönemde giderek uzayan yakalar, danteller ve işlemlerle süslenerek şık bir görünüm kazanmış, adeta günümüz mantolarının işlevini üstlenmiştir. Ancak, bu gösterişli halinden rahatsız olan saray, feracenin yakası ve boyutu üzerine sık sık yasaklar getirmişse de, özellikle saraylı ve varlıklı kadınlar bu yasaklara pek uymamıştır. 19. yüzyılda en yaygın ve süslü haline ulaşan ferace, 1889'da II. Abdülhamid tarafından tesettüre aykırı bulunarak yasaklanmış ve yerini çarşafa bırakmıştır. Fakat, saray kadınlarına özel bir ayrıcalık olarak ferace giymeye devam etmelerine izin verilmiştir. Bu süreç, feracenin sadece bir giysi değil, aynı zamanda Osmanlı sosyal hayatındaki moda, statü ve iktidar mücadelesinin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Hülya Tezcan, “Ferace”, TDV İslam Ansiklopedisi, 12 (İstanbul 1995) s. 349-350.

¹² Türkçe'de "örtmek, gizlemek" anlamına gelen "yaşmak", geleneksel olarak kadınların başını, yüzünü ve ağzını kapatan iki parçalı bir örtüdür. Kökleri İslam öncesi Türk destanlarına kadar uzanan bu giysi, aynı zamanda sanat tarihinde mimari süsleme ve günlük kullanımda çeşitli nesnelere için de kullanılan bir terimdir. Arap coğrafyasında ise benzer bir kelime (yaşmâğ) erkeklerin kullandığı bir baş örtüsünü ifade eder; Kuzey Afrika'da "lisâm" adıyla bilinen ve çöl koşullarından korunmak için erkekler tarafından da kullanılan bu örtü, aynı zamanda bir kabile kimliği ve çatışmalardan korunma aracı olmuştur. Osmanlı döneminde yaşmak, müslüman kadın kıyafetinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş ve ferace ile birlikte kullanılarak sokak giyiminin temelini oluşturmuştur. Zamanla işlevi değişerek bir moda ve süs unsuru haline almış, özellikle 18. yüzyıl Lâle Devri'nde incelen, şeffaflaşan ve renklenerek yaşmaklar, saraylı ve varlıklı kadınların dışa dönük sosyal hayatının bir göstergesi olmuştur. "Kapalı" ve "açık" olmak üzere iki temel bağlama şekli bulunan yaşmak, genç kızlar ve yaşlı kadınlar arasında kumaş kalınlığı ve bağlama tarzı bakımından farklılık göstermiştir. Ancak, bu şıklık ve inceleme eğilimi, 19. yüzyılda çıkarılan yasaklarla sınırlandırılmaya çalışılmış, nihayetinde 1889'da ferace ile birlikte terk edilerek yerini çarşafa bırakmıştır. Buna rağmen, yaşmağın Anadolu'da bir baş örtüsü olarak kullanımı günümüze kadar devam etmiştir. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Yaşmak”, TDV İslam Ansiklopedisi, 43 (İstanbul 2013) s. 347-350

¹³ Betül İpşirli Arçıt, “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, *Antik Çağ’dan XXI Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 4 (2015): 240.

¹⁴ Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde ‘Otoriter Modernleşme’ ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (21) (8) (2007): 8.

¹⁵ Tezer Taşkiran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları* (Ankara: Başbakanlık Basımevi,1975): 20.

18. yüzyıl Osmanlı toplumunda saraylı ve şehirli kadınların sosyal hayata katılımı artmış, bu durum giyim kuşamda değişimi beraberinde getirmiştir. Kadınlar, feracelerinin renk, şekil ve süslemeleriyle moda uyum sağlayarak sokakta şık görünme çabasına girmişlerdir. Ancak bu değişim, devlet tarafından geleneksel ahlaki normların bir tehdidi olarak algılanmış ve sıkı kurallarla denetlenmiştir. Dini kimliğe dayalı kıyafet düzenlemeleri uygulanmış; Müslüman ve Gayrimüslim kadınların kıyafetlerinin karışması kesinlikle yasaklanmıştır. Buna rağmen, Osmanlı kadınları yasalara rağmen değişen moda anlayışına ve dünya düzenine ayak uydurmaya çalışmış, böylece toplumsal dönüşümün bir parçası olmuşlardır¹⁶

Osmanlı'da modernleşme hareketlerinde Batı ile ilişkilerin artması, elçi, tüccar eşlerinin ziyaretleri kıyafet konusunda da yenilikler getirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da çarşaf ve peçe gibi geleneksel kıyafetler kullanan kadınların yanında tesettüre dikkat etmeyen ve daha gösterişli bir şekilde giyinen kadınların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Osmanlı hükümeti, kadınların tesettüre uygun şekilde giyinmelerini sağlamak amacıyla çeşitli düzenlemelere gitmiş, 1909 senesinde sokaklarda açık saçık dolaşan kadınların Dâhiliye Nezareti tarafından denetleneceği belirtilerek şeyhülislam tarafından kadınların Avrupalı hanımlar gibi giyinmelerine karşı bir ihtar yayımlamıştır.¹⁷

I. Dünya Savaşı döneminde çalışan kadın sayısındaki artış kadın giyimine de yansıtılarak süsten çok fonksiyonellik ve rahatlık arayarak gündelik elbiselerinin üzerine sade pelerinler giymeye başlamıştır. Bolşevik İhtilali sonrasında İstanbul'a gelen Ruslar, kadın giyimindeki değişimin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemdeki dönüşüm, giyim anlayışının yerel ve küresel dinamiklerin etkileşimiyle nasıl evrildiğini göstermektedir.¹⁸

Tanzimat döneminde ise idari yapının modernleşmesiyle birlikte devletin toplumsal yaşama müdahalesi artmış, denetleyici rolü zamanla yaptırımcı bir niteliğe bürünmüştür. Geleneksel normlara aykırı toplumsal değişimler merkezi otorite tarafından sınırlandırılmaya çalışılmış; bu durum Osmanlı modernleşmesini "otoriter" bir model haline getirmiştir.¹⁹ Kadınların gerek kıyafetlerinin İslamiyet'e uygun olmaması gerek Pera (Beyoğlu) gibi kalabalık yerlerde uygunsuz hal ve hareketlerinden dolayı II. Abdülhamid döneminde kadınlara yönelik uyarılarda artış görülmüştür. Feraceyi yasaklayarak çarşaf kullanımını getiren II. Abdülhamid, Dâhiliye Nezareti tarafından Şehremanetine gönderilen 5 Ramazan 1309 (3 Nisan 1892) tarihli tezkire ile çarşaf giyen kadınların Hristiyan kadınlara benzemesi ve çarşafın içinde kimliğin belli olmaması sebebi

¹⁶ Hacer Yılmaz& Ahmet Akşın, "Osmanlı Toplumunda Saraylı ve Şehirli Müslüman Kadınların Giyim Kuşamı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yazıları* (Ankara: Son Çağ Akademi, 2021): 71-93.

¹⁷ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1996): 48-57.

¹⁸ Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", *Antik Çağ'dan XXI Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 4 (2015): 262.

¹⁹ Yasemin Avcı, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde 'Otoriter Modernleşme' ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (21) (8) (2007): 15.

ile çarşafı yasaklamıştır.²⁰ Kadınların çalışırken feracelerini çıkarmalarına izin verilirken etek boyu izin verileden kısa olduğunda ise polis tarafından eve gönderilmiştir. Kadın kıyafetleri konusu bunu takip edecek kurumların zayıflığı sebebi ile bu uygulamalara tabi tutulmuştur.²¹

19. yüzyıl boyunca Osmanlı kadınları, basın ve örgütlenme aracılığıyla haklarını savunmuştur. Çeşitli dernekler kurarak kimi zaman yoksullara yardım etmiş, kimi zaman da kadınların toplumsal sorunlarına çözüm üretmeye ve onları toplumsal yaşama katılmaya teşvik etmeye çalışmışlardır. Tüm bu çabalar, kadınların toplumsal rollerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Kadın haklarını korumak amacı ile 1913 tarihinde kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, *Kadın Dünyası* isimli dergiyi de yayın hayatına kazandırmıştır.²² Cemiyetin ve derginin etkisiyle, kadının yalnızca kıyafetiyle değil; mesleki ve ahlaki niteliklerle de donatılmasının önemi vurgulanmış, kadının sadece dış görünüşüyle değerlendirilmemesi gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır.

Osmanlı kadın giyimi; ferace, yaşmak, şalvar, gömlek, entari ve hırka gibi öğelerden oluşan geleneksel bir yapıya sahiptir. Bu geleneksel giysi tarzı, 1850’li yıllara kadar yeniliklere açık olmakla birlikte özünü büyük ölçüde koruyarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı etkisinin belirginleşmesiyle birlikte bir geçiş süreci yaşanmış, geleneksel giysiler Avrupa modasına özgü süsleme unsurlarıyla zenginleştirilmiştir. 1875 sonrasında kadın giyimi, biçimsel ve estetik yönden Batı tarzından etkilenmeye başlamış; bu durum, yüzyıllar boyunca süregelen geleneksel çizgide belirgin bir değişim yaratmıştır.²³ 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı kadınının giyim tarzı, Paris ve Londra gibi Avrupa moda merkezlerindeki eğilimlerle neredeyse eşzamanlı biçimde benzerlik göstermeye başlamıştır. 1918 yılına gelindiğinde ise özellikle büyük şehirlerde çarşafın giderek terk edildiği ve gündelik yaşamdan silinmeye yüz tuttuğu gözlemlenmektedir. Birinci Dünya Savaşı sürecinde toplumsal hayata daha aktif bir biçimde katılmaya başlayan kadın giyim tercihlerinde estetikten ziyade işlevselliği ve konforu ön planda tutmuş; bu doğrultuda gündelik elbisesinin üzerine sade kesimli bir pelerin giymeyi tercih etmiştir. Bu dönüşüm, Cumhuriyet’in ilk yıllarına gelindiğinde, kadın giyiminin doğrudan yasal bir müdahale olmaksızın, toplumsal değişim ve Batı modasının etkisiyle evrilerek modernleştiğini ortaya koymaktadır.²⁴

Osmanlı dönemi fotoğrafları incelendiğinde, kadın giyiminde en dikkat çekici değişimin yaşmak kullanımında olduğu görülmektedir. Saydam hale gelen yaşmak, gizlemekten ziyade yüzü vurgulayan bir öğeye dönüşmüştür. Kadınlar, yalnızca gözlerin açıkta kalması gerektiği kuralını ince kumaşlarla uygulayarak hem mevcut kurallara

²⁰ Elifnur Atalay, “9. Yüzyıl Osmanlı İstanbul’unda Kadın Kıyafetinin Evrimi”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2 (2021): 144-145.

²¹ Meltem Müftüler-Baç, “Turkish Women’s Predicament”, *Women’s Studies International Forum*, 3 (1999): 310.

²² Duygu Kocabaş Atılğan. Batılılaşma Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar, *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 6/2 (2024): 113.

²³ Sevgi Gürtuna, “Osmanlı Kadın Giysisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmış doktora tezi (1997), 96.

²⁴ Burcu Erdal, *Şapka ve Kılık kıyafet İnkılabı* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024), 39-40.

uyum sağlamış hem de kendi modalarını yaratmıştır. Ancak bu esnek yaklaşımlar toplumsal tepkilere yol açmış, diğer kadınları etkileme endişesiyle çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu yasaklar, kadınların kendi giyim tarzlarını belirleme ve ifade etme yönündeki çabalarını güçlendirmiştir.²⁵

Osmanlı kadın giyimi; ferace, yaşmak, şalvar, entari gibi öğelerden oluşan geleneksel yapısını 19. yüzyıl ortalarına kadar büyük ölçüde korumuştur. Ancak bu dönemden itibaren Batı etkisinin artmasıyla birlikte, kadın kıyafetlerinde biçimsel ve estetik değişimler yaşanmıştır. 1875 sonrası süreçte ise Batı tarzı benimsenmiş, dört yüzyıllık geleneksel çizgi büyük ölçüde terk edilmiştir. Özellikle yaşmak kullanımındaki dönüşüm bu değişimin simgesidir; artık yalnızca gizleyici değil, yüzü vurgulayıcı bir unsura dönüşmüştür. Kadınlar, şeffaf kumaşlarla mevcut kurallara yaratıcı biçimde uyum sağlarken, bu esneklik toplumsal tepkilere ve yeni kısıtlamalara yol açmıştır. Yine de bu sınırlamalar, kadınların bireysel tarzlarını ifade etme arayışlarını durdurmamış, aksine güçlendirmiştir.

2. Osmanlı Son Döneminde Kadın Kıyafetinde Yaşanan Değişimler

Osmanlı dönemi kadınının modernleşme hareketinin ilk adımı, cepheye giden askerlerin işlerini yapmak mecburiyetinde olan kadınların çalışma hayatına işçi veya memur olarak katılması ile başlamıştır.²⁶ Dönemin kadın temsili bakımından Halide Edip Adıvar (1884-1964) önemli rol oynamıştır. İstanbul'un işgali sonrasında Ankara'ya giderek Millî Mücadele'nin yayın organı *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde çalışmaya başlayan yazar, Anadolu Ajansı'nda görev alarak Türk direnişini duyurmak için çeviriler yapmış yurt dışı basınla iletişim sağlamaya çalışmıştır. İnönü savaşlarında hemşire, Sakarya Meydan Muharebesi'nde er-onbaşı, Dumlupınar'da ise çavuş olarak Türk ordusunda görev yapmıştır.²⁷ Halide Edip'in Millî Mücadele dönemindeki başarıları, Türk kadınının siyasi, sosyal ve hatta askeri yaşamda başarılı olabileceğine dair inancı arttırmıştır.

Osmanlı dönemi modernleşmesi kadınlar için, bir kimlik inşasını da kadınlara; eğitilmiş, profesyonel, sosyal faaliyetlere katılan, iyi eğitim almış, kadın, anne ve eş rollerinin yanı sıra Batı tarzı feminen kadın tarzı da eklenmiştir.²⁸ Seçilme hakkı verilmesini sağlayan kanun kabul edilmiştir. Osmanlı'da İttihatçılar da kadın hakları konusunda çalışmalar yapmış, 1917 yılında "Aile Hukuku Üzerine Kararname" yayınlarak kadınlara boşanma hakkı verilmiştir.²⁹

²⁵ Duygu Kocabaş Atılgan, Batılılaşma Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar, *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 6 /2 (2024): 101.

²⁶ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007):341

²⁷ Sema Uğurcan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kadını", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 11/33 (1999): 992.

²⁸ Fatma Acun, "Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyet'in Çocukları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değişme ve Süreklilik", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2007):54.

²⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009):107.

Bu dönem ideal kadın kimliği, iki temel unsur etrafında şekillenmiştir: Kamusal ve ekonomik yaşamda aktif, eğitilmiş ve modern Türk kadını ile geleneksel ve ahlaki sorumluluklarına bağlı kadın profili. Bu doğrultuda, yeni dönemde kadına biçilen başlıca rol hem iyi bir eş hem de eğitilmiş bir anne olmaktır. Bu kadın imajı, Osmanlı'nın son döneminde şekillenen kadın tasvirleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir.³⁰ Osmanlı'da da benzer şekilde Fatma Fahrunnisa Hanım (1876-1969), *Hanımlara Mahsus Gazete*'de 19. yüzyıl kıyafet ve davranışlarına göre kadınlar alafrağa ve fedakâr olarak ikiye ayırmış, dönemin basınında alafrağa kadına yönelik eleştiriler yer almıştır.³¹ Alafrağa kadının ortaya çıkmasında Osmanlı'nın yabancı devletler ile münasebeti önemli yer tutarken aynı zamanda bu ziyaretlerden alınan notlar da dönemi aktarmada önemli görev üstlenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da Fransız modası ön plana çıkmış, sayfalarında Fransız modasına yer veren *Servet-i Fünun* kadınlar arasında ilgi görmüştür. Osmanlı son dönem modernleşmesinde de kadınların sosyal hayatta ilişkilerinin artması giyim, kuşam ve aile içindeki rollerine de yansımıştır:

“Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşur. Mümkündür ki bir kitlenin bir parçasının ilerletelim, diğerini görmemezlikten gelelim de kitlenin tümü ilerlemeye imkân bulabilsin. Mümkün müdür ki bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer bir kısmı göklere yükselebsin. Şüpheli yok, ilerleme adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça katılma ve ilerleme ve yenileşme sahasına birlikte kesin aşamalar yaptırmak lazımdır. Böyle olursa inkılâp başarılı olur, memnuniyetle görmekteyiz bugünkü gidişimiz gerçek ihtiyaçlara yaklaşmaktadır. Herhalde daha cesur olmak lüzumu açıktır.”³²

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında cepheye giden askerlerin işlerini yapmak mecburiyetinde olan kadınlar iş hayatına da dahil olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında kızlara yönelik eğitim veren ve meslek kazandırmayı amaçlayan Kız Muallim Okulu,³³ Kız Sanat Okulu ve Kız Enstitüleri³⁴ kurulmuştur. Kadınların kamu gö-

³⁰ Esra Işık, “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 27/106 (2021): 218.

³¹ Figen Aydıngör, “Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme”, (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2006), 35.

³² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1925-1938) III, ed., Yüksel Özkan (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2024): 20.

³³ İstanbul Dârülmualimâtı, 1873'te ilk mezunlarını verirken, 1915'te önemli bir reformla daha farklı bölümlere ayrıldı. Bu dönemde, okulların öğretim süreleri, müfredatları ve öğrenci sayıları güncellenerek, anaokulu öğretmenliği için yeni okullar kuruldu. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile, İstanbul Dârülmualimâtı İstanbul Kız Muallim Mektebi olarak yeniden yapılandırıldı ve aynı yıl, taşrada bulunan okullar da benzer bir şekilde dönüştürülerek “kız muallim mektebi” adını aldı. Cemil Öztürk, “Darülmualimat”, TDV İslam Ansiklopedisi, 8 (İstanbul 1993), s. 549-550.

³⁴ Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir sosyal değişim sağlayan kız enstitüleri, 1940'ların sonlarına doğru olgunlaşma enstitülerine dönüştü. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, bu okulların programları daha çok teknik okullar ve liselere dönüştü. 1960'larda eğitim sisteminde yaşanan değişiklikler ve toplumsal dinamiklerdeki dönüşümle birlikte, kız enstitülerinin önemi azalmış ve 1970'lere kadar bu okullar gayri

revi edinmeleri 19. yüzyılda sadece kadınlara hizmet veren yerlerle sınırlı kalmış, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında hizmete bağlı olarak kadın memur olabilme hakkı verilmiştir. Önce sağlık ve eğitim ile başlayan kamuda kadın istihdamı zamanla diğer alanlarda verilmiştir. Türk kadınının kanun ve düzenlemelerle ev, iş ve eğitim haklarının koruma altına alınması ile kadın sosyal hayatta ön plana çıkarak basında kılık ve kıyafeti ile yer almaya başlamıştır. Şapka inkılabında olduğu gibi doğrudan inkılap yerine yaşam tarzı değişikliği ve basın aracılığı ile *Resimli Ay* dergisinde yazlık çarşaf modelleri başlıklı yazıda kadınların peçeleri çıkardığı görsel paylaşmıştır.³⁵

3. Kadın Kılık Kıyafeti Üzerine Tartışmalarında *Sebilürreşâd*

Osmanlı toplumunda, kadınlar dergiler aracılığıyla seslerini duyurma ve toplumsal alanda görünürlük kazanma yönünde önemli bir çaba göstermiştir. İçinde buldukları toplumsal konumu sorgulayan kadınlar, geleneksel normlara, toplumsal baskılara ve cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadele etmiştir. Basın, bu mücadelenin en önemli araçlarından biri olmuş; kadınlar bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirme amacıyla çok sayıda dergi yayımlamıştır. Bu yayınların temel amacı, kadınının eğitim düzeyini yükseltmek ve kadın haklarını savunmak olmuştur. Söz konusu özgürlük fikirleri günümüz anlamıyla bireysel ve siyasal hakları kapsamaktan ziyade, kadının eğitimi ve toplumsal rolüne odaklanmış, bu nedenle, yazılar genellikle yönetimle çatışmadan, temkinli bir söylemle kaleme alınmıştır.

Servet-i Fünûn dergisinde, Avrupa'daki tanınmış kadınların davetlerde giydikleri elbise modellerine yer verilen tanıtım yazılarında, hanımların balo, ziyafet ve davet gibi özel etkinliklerde tercih edebilecekleri kıyafetler tasvir edilmiş; dönemin öne çıkan kadınlarının giyim tarzları, Osmanlı kadınlarına örnek teşkil etmesi amacıyla sunulmuştur. Dergide “Moda” ve “Son Moda” başlıkları altında, 1896-1901 yılları arasında toplam yirmi köşe yazısı yayımlanmış, bu yazıların içeriği incelendiğinde, esas olarak Avrupa'da tuvalet ve abiye olarak adlandırılan gece kıyafetlerine dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu kıyafetlerin hangi tür kumaşlardan üretilebileceğine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Tanıtılan elbise modelleri genel olarak alt kısmı kabarık, etek uçları fırfır detaylı; üst kısmı göğüs dekolteli ve kolları balon biçiminde tasarlanmış giysilerden oluşmaktadır.³⁶

Osmanlı Devleti'nin son döneminde kadın dergileri aracılığıyla inşa edilen eğitilmiş ve modern kadın imajı, erken Cumhuriyet döneminin kadın politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni kurulan devletin öncelikleri arasında yer alan ‘sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi’ sorumluluğu, kadınlara önemli bir toplumsal görev olarak yüklenmiştir. Bu bağlamda, temel haklar için mücadele etme

resmi olarak “kız enstitüsü” olarak anılmaya devam etmiştir. Ancak bu okullar, Türk eğitim sistemindeki kadın eğitiminin şekillenmesinde önemli bir yer tutmuş, kadınların toplumsal hayattaki rollerinin dönüşümüne katkı sağlamıştır. Elif Ekin Akşit, “Kız Enstitüleri”, *Türk Maarif Ansiklopedisi*, <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/kiz-enstituleri>

³⁵ “Yazlık Çarşaf Modelleri”, *Resimli Ay*. (Mayıs 1340): 31.

³⁶ Elifnur Atalay, “9. Yüzyıl Osmanlı İstanbul’unda Kadın Kıyafetinin Evrimi”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2 (2021): 141.

zorunluluğu yaşamayan Türk kadını, eğitilmiş, çağdaş ve aydın kimliğiyle söz konusu rolü büyük ölçüde benimsemiştir. Dönemin kadın dergilerinde sunulan kadın temsilleri de bu anlayışa paralel olarak, rejimin öngördüğü ideal kadın profiline uygun biçimde kurgulanmıştır.³⁷

Kadın dergileri, kadınlara birey olarak kendilerini ifade etme, sorunlarını dile getirme ve kamusal alanda yer alma imkânı sunmuştur. Dönemin toplumsal gelişmeleriyle paralel olarak, bu yayınların içeriğinde zaman zaman değişiklikler yaşanmıştır. Ayrıca, söz konusu dergiler aracılığıyla Türk kadını, Batı tarzı giyim ve modayı daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Her ne kadar tüm yayınlarda olmasa da bazı dergilerde moda ile ilgili yazı ve görsellere yer verilmiş, bu da Batılı yaşam tarzlarının tanıtılmasında etkili olmuştur.³⁸

Nuriye Ulviye (Mevlan) (1893-1964) tarafından yayıma hazırlanan ve 1913-1921 yılları arasında İstanbul'da haftalık olarak çıkan *Kadınlar Dünyası* dergisi, kadın haklarını savunma noktasında dönemin önemli süreli yayınlarından biridir. Yayın politikasıyla çağdaşlarından ayrılan dergi, tamamı kadın yazarlardan oluşan kadrosuyla dikkat çekmiştir. *Kadınlar Dünyası*, II. Meşrutiyet döneminde kadın haklarını merkeze alan ve feminist bir söylem benimseyen *Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Derneği*'nin kurulmasına da zemin hazırlamış; bu yönüyle Osmanlı kadın hareketi içerisinde özgün ve öncü bir rol üstlenmiştir.³⁹ Kadınlar Dünyası dergisi, bir kadın yayını olması dolayısıyla kadınların giyim-kuşam alışkanlıkları ile tesettür modasına dair içeriklere yer vererek dönemin kadın modasını takip etmiş; yerli ve yabancı görseller aracılığıyla kadın okuyucuları bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca dergide, makyaj malzemeleri ve bakım ürünleri gibi kadın güzelliğine yönelik kozmetik ürünlerle ilgili haberlere de yer verilmiştir.⁴⁰

“Zîrâ bugün gördüğümüz hacr ve tesettür İslâmiyet'in icâbâtından değildir. Kur'ân-ı azîmü'sşân'da bu hususa dair âyetler böyle değildir... İslamiyet'in bize emrettiği kıyafet-i hariciyeyi emri peygamberi nasılsa o suretle tatbik ediyoruz. Bugün ister dindar olanlara sorun ister âlim olanlara ister zevk-i selim ashabına sorun. Bakalım bizim İslam hanımlarının bugün ki kıyafet-i hariciyelerini beğeniyorlar mı? Emin olun hepsi birden –hayır- cevabını verecekler. Çünkü bizim bugün ki garip kıyafetimiz ne dinidir... Ne sıhîdir... Ne ahlakidir... Şeriat-ı Muhammediye' de peçe yoktur. Vardır diyenler ispat etsin. Eğer şeriatta peçe olsa hin-i şehadette hâkim –yüzü gözü açın- teklifinde bulunmaz idi. Demek bir mesele hakkında bir kadın şehadet edecek olursa yüzünü gözünü açık bulundurmamak mecburiyetindedir. Ve kadının şehadeti dinen makbuldür. Peçe ahlaki de değildir. Çünkü kalın bir peçenin, bol bir çarşafın içinde ne muhikkeler döner... Peçe sıhî de değildir.”⁴¹

³⁷ Esra Işık, “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 27/106 (2021): 239.

³⁸ Erdinç Lafcı, “Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 27/106 (2021): 239.

³⁹ Nevin Ateş, *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi Vakfı), 24-25.

⁴⁰ Erdinç Gülcü ve Samiye Tunç, “Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2 (2012), 155-176.

⁴¹ Kadınlar Dünyası (1329), 3.

Kadınlar Dünyası dergisinde yer alan bu yazıya göre, İslamiyet kadınlara tesettürü zorunlu kılmamakta; Kur'an'daki giyime ilişkin ayetlerin Osmanlı kadın giyim tarzıyla birebir örtüşmediği savunulmaktadır. Dergide, İslam'ın ilk dönemlerinde şehirli alanlarda cariyelerin artışıyla birlikte erkeklerin kadınları kamusal alanda baskılamaya başladığı ve bu durumun kadınları tesettüre yönelmeye zorladığı dile getirilmiştir. Tesettürün dini değil, toplumsal koşullardan kaynaklanan bir zorunluluk haline geldiği vurgulanmış; peçenin ise ne dinî ne ahlaki ne de sıhhi bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. Şeriatta peçenin bulunmadığı, bunun aksini savunanların ise kanıt sunmaları gerektiği belirtilmiş; bir kadının şahitlik ederken yüzünü açmak zorunda olması, şeriatta yüzün kapanmasının şart olmadığına göstergesi olarak değerlendirilmiştir. *Kadınlar Dünyası dergisi*, İslamiyet'in kadınlara tesettürü zorunlu kılmadığını, peçenin ise ne dinî ne de ahlaki bir gereklilik olmadığını savunmuştur. Dergi, kadın giyimine ilişkin kısıtlamaların dinî değil, toplumsal baskı ve yanlış yorumlardan kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Sebilürreşâd, 27 Ağustos 1908'de (14 Ağustos 1324) *Sebilürreşâd* adıyla İstanbul'da yayımlanmaya başlamış, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde İslamcılık düşüncesinin en etkili yayın organlarından biri olmuştur. Kurucuları Ebül'ulâ Zeynelâbidin (Ebül'ulâ Mardin) (1881-1957) ve H. Eşref Edip Fergan (1882-1971) olup, Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936) derginin başyazarlığını üstlenmiştir. Dergi, 8 Mart 1912'de yayımlanan 183. sayıdan itibaren *Sebilürreşâd* adını almıştır. 1912'den itibaren *Sebilürreşâd* ismini almıştır. İslamcılık düşüncesinin önde gelen yayın organı olmuş, özellikle Mehmed Âkif Ersoy'un şiirleri ve fikirleriyle şekillenmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu'yla 1925'te kapatılmış, 1948 ve 2016'da yeniden yayımlanmıştır.⁴²

Sebilürreşâd'a göre, kadınların kıyafetlerinde değişimin önemli bir sebebi kadının günlük hayatta daha sık görülmeye başlanması ve geleneksel kadın rolünün dışına çıkmasıdır. Dergide kadınların barlara, dans salonlarına, gazinolara ve modern yaşamın diğer unsurlarına yönelmeleri sert bir dille eleştirilmekte; bu davranışlar, millî kimlik ve İslami değerlerle bağdaşmayan yozlaşma örnekleri olarak görülmüştür. Kadınların giyim tarzları, sosyal alanlardaki tutumları ve farklı etnik gruplarla yakın ilişkileri, dönemin muhafazakâr çevreleri için “sosyal çöküş” olarak tanımlanmıştır. Kadının kamusal hayata katılımı, kıyafet değişimleri, sosyal alanlardaki varlığı bir toplumsal değişim göstergesi olarak sunulmakta, ancak bu değişim *Sebilürreşâd* tarafından “ahlaki çözüme” ve “kimlik kaybı” olarak ifade edilmiştir.⁴³

Kadınların baloya gitmeleri ve burada giydikleri kıyafetler *Sebilürreşâd*'da sıklıkla eleştirilmiştir. Dergide kadınların göğüs dekoltesi ve açık kollarla balolara gitmesi, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi erkeklerle birlikte dans etmesi, toplumun dinî ve millî değerlerine doğrudan bir tehdit olması gerekçesiyle eleştirilmiştir. Hicabın ayaklar altına alındığı, kadınların mahremiyet sınırlarını ihlal eden bir şekilde sokaklarda dolaştığı ileri sürülmekte ve bu gelişmeler “rezalet” olarak nitelendirilmiştir. Bu ifadeler, Ba-

⁴² Adem Efe, *Sebilürreşâd*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI (2009), 251-253.

⁴³ “Adana'da Mühim Bir İnkılâb-ı İctimâî” Olmuş! *Sebilürreşâd*, 624, (6 Kasım 1924): 410.

tılılaşma ile gelen kültürel değişimin özellikle kadın bedeni ve kıyafeti üzerinden tartışıldığını, bu değişimin ise toplumsal ahlaki, dini ve milli duyguları açısından ciddi bir tehdit olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

“... *Garblılaşıyoruz, diye bugün şurada burada yapılan rezâletler son haddine vardı. Levantin rûhlu bir şirzimenin milletin dînine, milliyetine, hissiyâtına karşı tecâvüzü artık tahammül edilemeyecek hâllere geldi. Şurada buradaki balolara birtakım müslüman kadınları göğüslerine kadar açık saçık dekolte kıyâfetlerle gidiyor; müslüman, hıristiyan, Yahudi râstgeldiği herhangi bir erkekle yüzlerce, binlerce adamın huzûrunda kucak kucağa dans ediyor. Birtakım kadınlar artık hicâbî ayaklar altında çiğniyorlar. Memelerine kadar göğüsleri, koltuklarına kadar kolları açarak sokaklarda ferih fahûr geziyorlar...*”⁴⁴

Pera (Beyoğlu) Palas'ta *Himâye-i Etfâl Cemiyeti* tarafından düzenlenen baloya dair haberlerde *Vatan*, *Akşam*, *Vakit* ve *Sebîlürreşâd* gazeteleri farklı bakış açıları sergilemiştir. *Vatan* gazetesi, baloyu İstanbul cemiyet hayatı açısından dönüm noktası ve sezonun en önemli olayı olarak nitelendirmiştir. Katılımın yoğunluğu, hazırlık sürecinin heyecanı ve toplumsal ilgiyi vurgulayarak etkinliğin geniş etkisini ön plana çıkarmıştır. *Akşam* gazetesi, baloyu modernleşmenin ve medeniyetin bir temsili olarak değerlendirmiş; salonun zarafeti, danslar ve kıyafetlerle birlikte Türk toplumunun çağdaş görünümünün özellikle Avrupalı önyargılara karşı bir vitrin işlevi gördüğünü belirtmiştir. *Vakit* gazetesi ise baloyu zarafet, ihtişam ve seçkinlik çerçevesinde ele almış; özellikle Türk hanımlarının estetik duruşunu ve dans performanslarını öne çıkararak etkinliği yüksek toplumsal temsilin bir göstergesi olarak sunmuştur. *Sebîlürreşâd* ise diğerlerinden ayrılarak baloyu eleştirel bir bakışla değerlendirmiştir. Eğlence ve gösterişin, özellikle Anadolu halkının yoksulluk içindeyken, gerçek kalkınma yolu olan bilim ve sanayiye tercih edilmesini yanlış bulmuş; bu tür faaliyetleri çıkmaz olarak nitelemiştir. Özetle, *Vatan*, *Akşam* ve *Vakit* gazeteleri baloyu farklı derecelerde olumlayan ve toplumsal gelişimin bir parçası olarak sunarken, *Sebîlürreşâd* bu yaklaşımı reddederek baloların yüzeysel bir Batılılaşma göstergesi olduğunu savunmuştur.⁴⁵

Yaklaşık bir ay sonra Şark Mahfili tarafından Pera (Beyoğlu) Palas'ta düzenlenen başka bir baloda da benzer bir durum ile karşılaşmıştır:

“*Evvelce Himâye-i Etfâl tarafından verilen balo için olduğu gibi, geçen akşam yine Beyoğlu'nda Pera (Beyoğlu) Palas'ta Şark Mahfili tarafından tertib edilen balo için de bazı gazeteler daha birkaç gün evvel propagandaya, türlü türlü reklamlarla halkı Beyoğlu'na Pera (Beyoğlu) Palas'a davete başladılar. Ferdâsı günü de balo gecesi hakkında şâyân-ı hayret takdîrler ibzâl ettiler. Baloda hazır bulunanların anlattıklarına göre, bazı kadınlar kollarını, göğüslerini, arkalarını açmakla iktifâ etmemişler de baldırlarını göstermek için uzun çorap bile giymemişler; bazı kadınlar da bir taraftan diğer tarafı görünen ince tül etekliklerle dans etmişler. Gazetelerin yazdıklarına göre sabâhlara kadar bu zevk ve âhenk devâm etmiş.*”⁴⁶

⁴⁴ “Garblılaşmak Münakaşaları”, *Sebîlürreşâd*, 559-560, (13 Eylül 1923): 11.

⁴⁵ “Garblılaşmak Bu mu”, *Sebîlürreşâd*, 590, (28 Şubat 1924): 285.

⁴⁶ “Garblılaşıyoruz”, *Sebîlürreşâd*, 594, (27 Mart 1924): 350.

Kadınların kılık ve kıyafetinde başta Rum veya Rus olmak üzere gayrimüslim kadınları örnek almaları eleştirilmiştir. Bu eleştiri derginin sayfalarına şöyle yansımıştır:

“...Başların bağlanması, saçların kıvrılarak yanaklar üzerine sarkıtılması, çarşafların atılarak Rumların giydiği kostümlerle sokağa çıkılması, etler görünecek kadar ince çoraplar giyilmesi, dizlere kadar kısa fistanlar giyilerek bacakların gösterilmesi, boyunlara kehribâr tesbîhler takılması, çocuklara şapka giydirilmesi, yanı sıra bir köpek taşınması, tırnakların uzatılması... hep Rum veya Rus karılarını taklidden başka bir şey değildir...”⁴⁷

Tüm bu taklit hal ve hareketlerin kadının Türk milli kimliğine zarar vereceği gerekçesi ile ifade edilmiştir.

İnkılapların ardından İstanbul’da özellikle kadın kıyafetleri üzerinden yaşanan değişimler sorgulanmıştır. İşgal altında İstanbul kadar kadının da bağımsızlık ilan edildiğine dair değişikliğe uğradığı “Şâhidi olduğum ahvâl beni hayretler içinde bıraktı! Üç senede ne azîm inkılâblar olmuş! Anadolu halâs ve istiklâl mücâdelesini yaparken ecnebî işgali altında bulunan İstanbul kadını da i’lân-ı hürriyet etmiş! Birtakım kadınlar yatak odasındaki kıyafetlerle sokağa dökülmüşler. Gözlere çekilen sürmeler, dudaklara sürülen kırmızılar, yüzlere sıvanılan pudralar tâ karşıdan fark olunuyor. Tuvâletli zülüfler şakaklara dökülmüş, başlarda şapkadan başka bir nesneye benzemeyen bir şey! Enseleler, kollar, göğüsler serâpâ uryân. Uçları dizlerde nihâyet bulan kısa mantolar. Dizlerden aşağı şeffâf çoraplar.”⁴⁸

Sebilürreşâd kadınları mevcut durumda olmasının sorumlularının inkılapları ortaya atan ve destekleyenler olduğu sert bir dille ifade etmiştir:

“Asrî terbiyecilerin, ictimâî inkılâbcıların gâyeleri acaba bu muydu? Bizce kadınları baştan çıkaran, onları bu hâl-i zillete düşüren hep o asrî terbiyecilerdir! “Asrî terakki, asrî terbiye, ictimâî inkılâb” diye diye kadınları çıldırttılar, maskara kıyâfetlere soktular, vezâif-i tabîyyesinden ayırdılar, onu tamâmiyle arzu ettikleri vehile bir garb kadını, ammâ sefîh bir garb kadını hâline getirdiler.”⁴⁹

Cumhuriyet öncesi dönemde varlıklı Osmanlı ailelerine hizmet veren gayrimüslim terziilerin, yaratılmak istenen modern görünüme katkıları olmuş bu terziilerin ve şapkacıların çoğunlukla gayrimüslim olduğu ve üretimlerinde ithal kumaşlar kullandıkları görülmüştür.⁵⁰ *Sebilürreşâd* da İstanbul’da bulunan bu gayrimüslim terziilerin misyonerler ile iş birliği yaptığını ve en sonunda kadınları “maskara”ya çevirdiklerini Hristiyan alimlerin bile Müslüman kadınları ile ilgili olumsuz söylemlerde bulunduğunu ifade etmiştir:

“İstanbul’da son zamanlarda misyonerler terziileri elde ettiler. (Moda) maskesi altında te-settüre hücum ettiler. Matbûatta da kendilerine zahîr, maksadlarına âlet olacak adamlar zuhûr etti. Bu sûretle birer, ikişer başlayarak en nihâyet kadınları öyle maskara kıyâfetlere

⁴⁷ “Garblılaşmak Tezahüratı”, *Sebilürreşâd*, 571-572, (25 Ekim 1923): 203.

⁴⁸ “Hasbihal”, *Sebilürreşâd*, 528-529, (16 Mayıs 1923): 85.

⁴⁹ “Ma’nevî Kolera: Kadınların Tedenni”, *Sebilürreşâd*, 485, 25 Haziran 1921): 184.

⁵⁰ Dilek Himam ve Elif Tecan. Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*.10/20 (2014): 250.

*soktular, öyle kötü hallere düşürdüler ki bu kabil müslüman kadınlarıyla görüşmekten tavakki için hristiyan papazları kiliselerde vaaz ve nasihatler ettiler. Târih-i İslâm zilletin bu derecesini görmemiştir.*⁵¹

Benzer bir ifade ile kadın kıyafetlerinde yaşanan gelişmelerin kadınlara ışık tutan bir aydının yoksunluğundan ortaya çıkmıştır. Servet sahibi kadınların topluma örnek olmak yerine benzer şekilde günün moda anlayışı ile hareket etmeleri eleştirilmiştir:

“İctimai bünyemizi tutuşturan bu yangının ilk kıvılcımları, doğrudan halktan değil; üst tabakanın attığı ateşten doğmuştur. “Eğer bugün bazı kızlarımız dömi-mondenlere hâs kıyâfetlerle geziniyorlarsa, eğer bugün bazı kızlarımız göz döndürücü bir sükût ve tereddîye doğru gidiyorlarsa ictimâî bünyemizi tutuşturan bu yangının ilk kıvılcımları bizâtihî hâsıl olmuş değil, tabakat-ı âliyyemizin atıkları ateşten kopmuştur. Japon kadınlarının i'tilâlarında en mühim âmillerden olan Madam İşimoto gibi, mâlik olduğu esbâb-ı huzûr ve refâhı bırakarak ulvî ve necib bir ferâgat-i nefisle diyâr diyâr gezen kadınları bugünkü nisvân-ı âliyyemiz içinde pek bulamıyoruz. Bugünkü kadınlarımız arasında o servete mâlik olanlar paralarını milletine mensûb olan kadınların esbâb-ı i'tilâlarında değil; olsa olsa sinemalarda yiyorlar yahud Rum terzileriyle Ermeni kuaförlerinin müesseselerinde bırakıyorlar. Bizde henüz "ideal kadınları" yetişmemiştir...”⁵²

Dergide, *Son Telgraf* gazetesinin haberine yer verilerek; Beyoğlu'nda bazı kadınların artık sokaklarda çorapsız dolaştığını hatta dikkat çekmek amacıyla bacaklarını pudralarla süsledikleri aktarılmıştır. *Sebilürreşâd* ise artık geri dönüşün geç olduğunu “*Aman etmeyiniz, asırlardan beri Türk kadınının en girân-bâha sermayesi olan hicâbını yırtmayınız*” dediklerinde “*Kadını hâlâ esir yaşatmak istiyorlar. Bu esâret zincirlerini kıracağız. Başka milletlerin âdeti olan hicâbı ayaklar altında çiğneyeceğiz. Yaşasın hürriyet-i nisvân*” şeklinde cevap aldıklarını belirtmiştir.⁵³

“Şimdi Beyoğlu'nun herhangi bir kulüp ve salonunda bir Türk-Müslüman kadını memelerine kadar göğsünü, koltuklarına kadar kollarını, yarıya kadar arkasını açarak, dizlere kadar kısa fistan giyerek beğendiği herhangi yabancı bir erkekle -bu erkek ister Türk ister Rum ister Ermeni ister Yahudi ister Fransız, Rus veya İngiliz olsun- kol kola göğüs göğüsse sarmaşarak şampanyalar içerek alâ meleinnâs dans edebiliyor.”⁵⁴

Sebilürreşâd aynı zamanda olan biteni eleştirmek için konuyu takdirle karşılayan yabancı basın haberlerine yer veren gazeteleri de konu almıştır. Örneğin *Vakit* gazetesinde İtalya'nın yarı resmî gazetesi *Tribuna*'da İstanbul muhabiri tarafından kaleme alınan bu yazıda, Türk kadınının modernleşme sürecinde yaşam tarzı ele alınmıştır. Haberde Türk kadınının artık sadece evinde oturup şark terennümleri söyleyen, tatlılar yiyerek yumuşak yastıklara yaslanan biri olmaktan çıktığı dans salonlarına gidip Avrupalı danslar yapabilen kadınlar olduğunu ifade etmiştir. Avrupa hayat tarzını benimsemeye başlamış olsa da Şark adetlerini (Doğulu gelenekleri) tamamen terk etmemiştir. Bunun bir sonucu olarak ev işleri, çocuk bakımı gibi sorumluluklar yaşlı annelere ve dadılara

⁵¹ “Müslüman Hey’et-i İctimâiyyesinin Temellerini Takviye Lâzımdır”, *Sebilürreşâd*, 475, (8 Nisan 1921): 62.

⁵² “İkdâm’dan: Mefkure Kadını”, *Sebilürreşâd*, 598, (24 Nisan 1924):407.

⁵³ “Fenalığın Tezahürü”, *Sebilürreşâd*, 605 (19 Haziran 1924): 111-112.

⁵⁴ “İştirak Modası”, *Sebilürreşâd*, 607, (03 Temmuz 1924): 142

birakılmıştır. Artık sokaklarda, lokantalarda, tiyatrolarda, sinemalarda, tramvay ve trenlerde Paris modasına göre giyinmiş zarif, güzel Türk kadınlarını görmenin mümkün olduğu aktarılmıştır. *Sebilürreşâd*'a göre kadınların şapka giymeye olan yönelimi, toplumda uyumsuzluğun kaynağı olarak görülmekte ve elde edilen ayrıcalıkların da sonunu getireceği düşünülmektedir. Yazar, Avrupa kadınının şapkaya yüklediği anlamın, aslında onu sürekli rahatsız eden, acı çektiren arzular ve tutkularla dolu olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁵

Sebilürreşâd'da yine basında çıkan bir habere yönelik eleştiri yer almıştır. *Türkiye Edebiyat Mecmûası*'nda yayımlanan makalede tesettürün ve hicabın İslâmî bir emir değil, erkek kıskançlığından doğmuş bir gelenek olduğunu savunarak Osmanlı'nın erken dönemlerinde kadınların daha özgür olduğunu iddia etmektedir. Bu fikir, İslâmî değerlere açık bir saldırı olarak değerlendirilmiştir. Derginin kapağında çıplak Bolşevik ve Avrupalı dansçı kadınların fotoğraflarının yayımlanması, bu durumu daha da ağırlaştırıcı bir unsur olarak gösterilmiş. Ayrıca, derginin Garden Bar gibi eğlence mekânlarını övmesi, dönemin muhafazakâr çevreleri açısından bir "ahlâk yozlaşmasının" teşviki olarak yorumlanmıştır.⁵⁶

Hilâl-i Ahmer'in Büyükaada Yat Kulübü'nde düzenlediği balo hakkında gazetelerin aktardıklarına göre, dönemin en dikkat çekici toplumsal olaylarından biri olmuştur. Gazetelerde yer alan haberlere göre, baloya haftalar öncesinden hazırlık yapılmış, kadınlar Paris'ten elbise getirtmiş, bazıları gösterişli kıyafetler giymek için borçlanmış. *Akşam* gazetesi, baloda Müslüman kadınların ellerinde şampanya şişeleriyle erkeklerin arasında dolaştıklarını gösteren fotoğrafları yayımlamıştır. Vatan gazetesi, bu balonun haftalardır konuşulduğunu, İstanbul modacılarının bu etkinlikten büyük kazançlar elde ettiğini bildirmiştir. *İkdam* gazetesi, kadınların gündüzden gece elbiseleri giyerek baloya hazırlanmalarını, gece boyunca sabaha kadar dans edildiğini ve baloda kadınların ayakkabı ve çoraplarına dair "gizli yarışmalar" yapıldığını yazmıştır. Vakit gazetesi ise, bu balo uğruna harcanan paraların Hilâl-i Ahmer'e yapılan yardımdan kat kat fazla olduğunu, millî servetin büyük bir kısmının bu yolla yurt dışına aktığını iddia etmiştir. *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi, balonun yalnızca maddî değil, ahlâkî açıdan da toplum hayatına zarar verdiğini ileri sürmüştü; "millî iktisat" açısından on bin liralık gelirin, yapılan israfın yanında anlamını yitirdiğini ifade etmiştir. Son olarak, *İkdam* gazetesinin sahibi Cevdet Bey, kaleme aldığı başyazısında hürriyetin önemine değinmiş fakat bunun sınırsız olamayacağını, toplumun ahlâkî yapısının korunması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁷ *Sebilürreşâd*'a göre, Avrupa'nın ilim ve çalışkanlık gibi değerleri örnek alınması gerekirken, bunun yerine Avrupa'nın en alt tabakalarına mahsus eğlencelerin taklit edildiği, Batılılaşmanın yozlaşmaya dönüştüğü, ahlâkî değerlerin sarsıldığı ifade edilerek eleştirilmiştir.

⁵⁵ "Sebilürreşâd Bazı Türk Kadınlarında Şapkaya Meyi", *Sebilürreşâd*, 610, (31 Temmuz 1924): 191.

⁵⁶ "Şeâir-i İslâmiyyeye Karşı Müdhîş Husûmet", *Sebilürreşâd*, 610, (31 Temmuz 1924): 192.

⁵⁷ "Hilal-i Ahmer Balosu", *Sebilürreşâd*, 614, (28 Ağustos 1924): 251-252.

“Hayatlarından memnûn olmak, annesini beğenmemek, kendi başına hareket etmek, süse, zînete, moda mübtelâ olarak ciddî şeylerden hoşlanmamak, öğrendiği yeni lisanla konuşmak için ecnebîlerle düşüp kalkmak gibi hareketler yüz gösterir. İstanbul’da son zamanlarda misyonerler terzileri elde ettiler. (Moda) maskesi altında tesettüre hücum ettiler. Matbûâtta da kendilerine zahîr, maksadlarına âlet olacak adamlar zuhûr etti. Bu sûretle birer, ikişer başlayarak en nihâyet kadınları öyle maskara kıyafetlere soktular, öyle kötü hallere düşürdüler ki bu kabîl müslüman kadınlarıyla görüşmekten tevakkî için hristiyan papasları kiliselerde vaaz ve nasihatler ettiler. Târîh-i İslâm zilletin bu derecesini görmemiştir.”⁵⁸

Sebülürreşâd’a göre kadınların annelerini beğenmemesi, moda düşkünlüğü ve ecnebîlerle yakınlık kurmaları, ahlaki yozlaşmanın göstergesi olarak sunulmaktadır. Misyonerlerin terziler aracılığıyla moda araçsallaştırarak tesettüre saldırdıkları iddia edilmekte, bu süreçte bazı gazetecilerin de bu hedeflere hizmet ettikleri belirtilmektedir. Sonuçta kadınların “maskara kıyafetlere” bürünmesi, yalnızca bireysel bir giyim tarzı olarak değil, İslam toplumunun tarihsel ahlaki ve dini kırılması olarak kodlanmaktadır. Hristiyan papazların bile bu durumu eleştirmesi, anlatının dramatik dozunu artırarak kadınların davranışlarının dini sınırları aştığına dair muhafazakâr endişeyi meşrulaştırmaya yöneliktir. İçerik analizi çerçevesinde bu metin, kadın bedeni, kıyafeti ve gündelik hayatı üzerinden yürütülen bir normatif düzen inşa çabası olarak değerlendirilebilir.

“Asrî terbiyecilerin, ictimâî inkılâbcıların gâyeleri acaba bu muydu? Bizce kadınları baştan çıkaran, onları bu hâl-i zillette düşüren hep o asrî terbiyecilerdir! “Asrî terakki, asrî terbiye, ictimâî inkılâb” diye diye kadınları çıldırttular, maskara kıyâfetlere soktular, vezâif-i tabîyyesinden ayırdılar, onu tamâmiyle arzu ettikleri vehile bir garb kadını, ammâ sefîh bir garb kadını hâline getirdiler. Onu bu dereceye çıkarmak, yahud düşürmek için ne diller döktüler ne efsâneler terennüm ettiler. Bir taraftan o din ve millet düşmanı, vatan hâini mel’ûn İctihâdcılar, diğer taraftan dinsizlik, ahlâksızlık nâşirleri şeâir-i dîniyyeyi yıkmak için gazetelerle, büyük büyük mecmûalarla, rezîl rezîl eserlerle öyle neşriyâtta bulundular; konferanslarla, birtakım teşkilât ve tertibât ile öyle emr-i vâki’ler husûle getirdiler ki kadınlar için o ağırlara tutulmaktan, o huflere düşmekten tehaffuz imkânı kalmamıştı. O ma’ hüd tâife bu husûsta o kadar ileri gitmişti ki İslâmın en büyük bir şîârı olan tesettürü “hristiyan âdeti” diye i’lân etmekten bile çekinmemiştir.⁵⁹ Sebülürreşâd, kadınların geleneksel annelik ve ev içi rollerinden uzaklaştırılarak Batı tarzı hayat biçimine yönlendirilmelerini, “ahlaki bir çöküş” ve “terbiye ihlali” olarak yorumlamaktadır.

“Asrî terbiye”, “sosyal inkılap” gibi kavramlar alaycı bir biçimde kullanılarak, bu modernleşme süreci dinsizlikle, millet düşmanlığıyla ve ahlaksızlıkla eşdeğer görülmektedir. Özellikle İctihatçılar gibi dönemin modernist çevreleri, dinî sembolleri (özellikle tesettürü) hedef almakla suçlanmakta ve bu çevrelerin yayınları, dergileri, konferansları, kadınları yozlaştıran bir “propaganda makinesi” olarak resmedilmektedir. Kadınların bu “tuzağa düşmesinin” kaçınılmaz olduğunu, çünkü organize ve sistematik bir şekilde manevî değerlerin tahrip edildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda metin, kadın kimliği üzerinden şekillenen modernleşme-din ikilemini, muhafazakâr bakış açısından

⁵⁸ “Müslüman Hey’et-i İctimâiyyesinin Temellerini Takviye Lâzımdır“, *Sebülürreşâd*, 475 (8 Nisan 1921): 62.

⁵⁹ “Manevi Kolera Kadınların Tedenni ve Sükûtu”, *Sebülürreşâd*, (25 Haziran 1921): 184.

sert ve ideolojik bir dille ortaya koymaktadır. Tesettürün “Hristiyan âdeti” olarak nitelendirilmesine yönelik eleştiri ise, modernleşmenin İslami köklere aykırı olduğuna dair güçlü bir vurgudur.

“Hâlbuki öteden mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl birkaç adam, var kuvvetleriyle tesettürün aleyhine kalkarak yapmadıkları propagandayı bırakmadılar. Gazeteler çıkardılar, üzerine çıplak kadın resimleri koydular. Mecmû‘a çıkardılar. Hep tesettürün aleyhinde yazdılar. El-hâsıl her ne yaptılarsa bu farîza-i dîniyyeyi yıkmaya ma‘tûf idi. Daha hâlâ intişâr eden bu gazetelerden birini elinize alınız. Bakınız ne göreceksiniz. Mutlaka açık saçık bir hanım resmi. Bu gazetelerde göreceğiniz hanım resimleriyle sokakta tesâdüf edeceğiniz kıyâfetlerin arasında hiçbir fark yoktur. Doğrusu ya, muvaffak oldular. Memlekette süslenmek, bu modalara uymak için arzını, nâmusunu heder eden bir zümre-i cehennemiyeye icâd ettiler. Fakat onlarca bunun ne ehemmiyeti var? Hiç! Bu muhârebenin sefâletlerinden biri! Bir kere fiyatlar tenezzül etsin. Bunlar da pek tabî‘î tenezzül eder! Ne yaman iğfâl! Fiyatlar tenezzül etsin, ahvâl-i tabî‘iyye tekrâr avdete başlasın. Arzını pâymâl edenlerin arzı da tekrâr mı teessüs edecek? Bu ahlâksızlıklar kendiliğinden mi zâil olacak? Bu ne mantıksızlık! Bilakis bu fesâd tohumları işte o vakit daha vâsi ‘bir zemîn-i intişâr bulacak. Bunu düşünen, takdîr eden yok. Ve binâenaleyh alabilidiğine büyüyen bu cehennem âlevini söndürmek için hiç kimse çalışmıyor.”⁶⁰

Sebîlürreşâd Osmanlı’nın son döneminde veya erken Cumhuriyet devrinde ortaya çıkan kadınların kamusal görünümüne ilişkin değişimleri “ahlaki çöküş” ve “dini yozlaşma” çerçevesinde değerlendiren muhafazakâr bir söylem örneğidir. Buna göre gazeteler ve mecmualar, kadın bedenini teşhir eden resimler aracılığıyla tesettürü hedef almakta, bu görseller ise sokaktaki kadınların giyim tarzlarıyla birebir örtüşmektedir. Bu yayınların toplumda kadınları süslenmeye, moda uymaya ve nihayetinde iffetlerini yitirmeye teşvik ettiği savunulmakta, bu durum “zümre-i cehennemiyeye” olarak tanımlanan bir ahlaki sınıfın oluşumuna bağlanmaktadır. Yazar, ahlaki yozlaşmanın savaş yorgunu toplumda daha büyük bir tehdit hâline geldiğini vurgularken, bu sürecin sadece bireysel değil, aynı zamanda sistemli bir toplumsal ifsat (bozma) projesi olduğunu iddia etmektedir. Ekonomik şartlar düzelse bu sürecin tersine döneceği yönündeki görüşleri ise “mantıksızlık” olarak reddetmekte ve yozlaşmanın yerleşik bir ahlaki çöküntüye dönüştüğünü ifade etmektedir. Metin, böylece dönemin tesettür karşıtı modernleşme hamlelerine karşı dini, ahlaki ve ideolojik temelli bir direnişin parçası olarak okunabilir.

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz’in şu hadîs-i şerîfini okuyanlar derhâl hükmederler ki Resûlullâh’ın görmediği ikinci zümre-i cehennemiyeyi maa’l-esef biz, her gün, her yerde görüyoruz. Nisvânımızın bir kısmı her gün yeni bir modaya teba’iyyetle bir parça daha çıplaklaşıyor. Çarşafların dirsekleri bile örtemeyen kısa pelerinlerinin altından şeffâf ipeklerle örtülü, yâhud büsbütün açık kollar sarkıyor. Ajurlu çoraplar içinde ayaklar meydânda, sîneler açık, saçlar sarkık, endâm ipeklerin altından kendini mütemâdiyen tersîm ediyor. Başlar hakîkaten bir deve hörgücü! Bu manzaranın üstünde tekâsüf eden enzâr ve bilhassa kadın nazarları mutlaka orada şâyân-ı taklîd ve tahsîn bir şey bularak ayrılır. Bu manzaranın karşısında müteallim olacak olanlar ancak zavallı âile rüesâsıdır. Bu fenâ örneklerin seyyiesini onlar çekiyor. Ve ister istemez çekiyor.”⁶¹

⁶⁰ “Hadis-i Şerif”, *Sebîlürreşâd*, 446, (30 Ekim 1919): 41.

⁶¹ “Hadis-i Şerif”, *Sebîlürreşâd*, 446, (30 Ekim 1919): 41.

Sebilürreşâd, modern giyim tarzlarına yönelen Osmanlı kadınlarını, İslami örtünme kurallarına aykırı şekilde davranmakla suçlamakta ve bu davranışları Hz. Muhammed'in bir hadisiyle ilişkilendirerek dinî meşruiyet temelinde eleştirmektedir. Çarşafın kısılması, ipek ve ajurlu çorapların giyilmesi, saçların açıkta bırakılması ve bedeni belirginleştiren kıyafetler, ahlaki bir çözümlenin göstergesi olarak sunulmuştur. Özellikle kadınların birbirlerini bu tarzlara özendirilmesi ve toplum içinde rol model hâline gelmeleri, toplumsal dejenerasyonun temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. *Sebilürreşâd*, bu dönüşümden en çok zarar görenlerin "aile reisleri" olduğunu belirterek, kadınların giyimi üzerinden hem dinî hem de patriyarkal bir kontrol ve otorite söylemi geliştirmektedir. Bu eleştiriler, erken 20. yüzyılda Osmanlı toplumunda kadın modernleşmesine karşı yükselen ahlaki, dinî ve toplumsal muhafazakârlığın güçlü bir örneğidir.

"...Sonra rûz-ı Hızır'da mektebde müstesnâ bir konser tertîb ettiler. Bezm-i Âlem ve Çamlıca, Erenköy İnas sultânîleri müdür ve muallimeleriyle bir kısım tâlibâtını ve Maârif Nezâreti erkânından ba'zı zevâtı da 'vet buyurdular. Tiyatrolar tertîb olundu. Hazret-i Yusuf aleyhisselâmın kıssası piyes halinde tâlibât tarafından oynandı. 12-16-18 yaşlarında bulunan tâlibatın başlarındaki örtüler çıkmıştı. Ba'zı kızlar da göğüsleri açık, dizlerine kadar çıplak bir hâlde bedevî kıyâfetinde sahnelere çıkarılmıştı. Med'uvvîn miyânında bulunan ricâl-i kirâma da bu hâller seyrettirilmişti."⁶²

Sebilürreşâd, kız okullarında düzenlenen kültürel etkinliklerde öğrencilerin sahneye çıkarken başlarını örtmemeleri, göğüslerinin ve dizlerinin açık olması gibi unsurları, İslami ve geleneksel değerlere aykırı bir tablo olarak sunmakta ve bu durumu toplumsal bir ahlak sorunu olarak değerlendirmektedir. Hazreti Yusuf kıssasının piyes hâlinde oynanması ise dini bir anlatının, yaşça küçük kız öğrenciler tarafından açık kıyafetlerle sahnelenmesi nedeniyle "edepsizlik" ve "ahlaki yozlaşma" olarak sunulmaktadır. Erkek devlet erkânının bu oyunu izlemesi de ayrıca eleştirilmekte, bu tür modern eğitim uygulamalarının dini, ahlaki ve kültürel değerlere zarar verdiği ima edilmektedir. Bu söylem, modernleşen kadın eğitimi sistemine karşı geliştirilen tipik bir muhafazakâr kaygıyı ve kamusal görünürlüğü sınırlandırılması talebini temsil etmektedir.

"Ana yurdun en feci' felaketlerle kıvranıp parçalandığı şu zamanda bir kısım hanımlarımızın hicâb-âver kıyafetlerini görüp de kadınlık nâmına isyân etmemek mümkün değil!... İzmir'in esîr ve muztarib ufuklarında ağlayarak gelen rüzgâr, İstanbul sokaklarında sürmeli gözlere, boyalı dudaklara, şen kadın kahkahalarına tesadüf ediyor. Bu ne elim, ne zelil şey!.. Vâkıa kadınlığın câ be-câ görünen bu sukût-ı ma'nevisine, vâsi'ce mikyâsda erkekler sebebiyet verdi. Düşmüş her kadın kadar, şüphesiz onu düşüren erkek de tel'ine müstehaktır. Boyalı dudaklar ve gözleri terennüm eden şâirler, şûh meşreb kızları zımnen alkışlayan gazeteciler. Bence bu sukût-ı ahlâka birer "müsebbib"dirler. Lakin felaketin bu derecesi karşısında artık sefîl arzular susmalıydı... Hâlâ o yolda, o sefâhet vâdisinde ve ihtirâs vâdisinde, sukûtta devâm etmek kadar dünyâda zelil ve feci' hiçbir şey olamaz."⁶³

⁶² "Darümuallimat Müdürü Meselesi" *Sebilürreşâd*, (20 Kasım 1919): 82.

⁶³ "Müslüman Kadını Nasıl Olmalı" *Sebilürreşâd*, 423-424 (19 Haziran 1919): 63.

Sebülürreşâd, Osmanlı'nın son döneminde ülkenin savaş, işgal ve yıkım gibi büyük felaketlerle karşı karşıya olduğu bir zamanda, bazı kadınların giyim ve davranışları üzerinden ahlaki çöküş yaşandığını ileri süren muhafazakâr ve milliyetçi bir eleştiriyi dile getirmiştir. Özellikle İstanbul sokaklarında sürmeli gözlerle, boyalı dudaklarla ve kahkahalarla gezen kadınlar, vatanın yaşadığı trajediye duyarsız kalmakla ve kadınlık onuruna aykırı davranmakla suçlanmaktadır. Ancak eleştiriler yalnızca kadınlara yöneltilmemekte; bu durumu teşvik eden, şiirlerinde kadınlara övgüler yağdıran erkekler, gazeteciler ve edebî çevreler de “ahlaki çöküşün” sorumluları arasında sayılmaktadır. *Sebülürreşâd*, kadın-erkek fark etmeksizin tüm toplumun sefahat, şehvet ve gösterişten uzak durması gerektiğini vurgulamakta; ulusal felaketler karşısında toplumun ahlaki uyanışa geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda kadın bedeni ve dış görünümü üzerinden yapılan eleştiri, aslında bir toplumsal ve millî kimlik krizinin tezahürü olarak okunabilir.

“...*Tesettürün İslâm dini ile alakası olmadığını, bunun Rumlardan bize geçmiş olduğu ilmin kâtî' şehâdetiyle sâbit bulunduğunu söylediniz. Ve bir takım Müslüman kadınlarının tarz-ı tesettürünü çuvallara teşbîh ile tezyîf ettikten sonra başları şapkavârî bir şekle konulmuş, saçları yüzlerine dökülmüş, gerdanları göğüsleri memelerine kadar açılmış, fistanları dizlerinin yarısına kadar kısaltılmış kadınları da İslâm kadınları arasına idhâl ettiniz. Ve bu sûretle sizinle münâkaşa etmek isteyen müslümanları mâhiyet-i mezhebiyyenizi ta'yin husûsunda tereddüde düşürdünüz*⁶⁴ *Tesettür mes'elesini en sâde bir âdâb-ı umûmiyye mes'elesi addetsek yine hükûmetin hakk-ı müdâhalesini ve pek bedîhî ve pek meşrû' addetmemiz lâzım gelir. Görülüyor ki herhangi nokta-i nazardan muhâkeme edilse hükûmetin bu gibi mesâilde velâyet-i âmmesine istinâden halka râh-ı müstakîmi göstermek vazîfe ve mecbûriyetini tasdik eylemek zarûrîdir. Bu cihetle Polis Müdürü Halil Bey'in bilhassa bu günlerde pek çirkin bir şekil alan tesettür mes'elesi münasebetiyle bir beyânname neşrine tevessül eylemesi ve bu bâbda lede'l-îcâb zabıtayı müdâhaleye me'mûr etmek istemesi pek doğru, pek mutabassırâne bir hareket idi.*⁶⁵

Sebülürreşâd tesettürün İslâm'la ilgisinin olmadığını savunan reformist görüşlere karşı geliştirilen muhafazakâr bir tepki göstermiştir. Batılı tarzda giyinen ve saçlarını, boynunu, göğsünü açıkta bırakan kadınlar ne İslami ne de millî kimlikle bağdaştırılabılır; bu tür kıyafetler ve davranışlar toplumsal ahlakı tehdit etmektedir. Tesettür yalnızca dini bir vecibe değil, aynı zamanda kamu düzeni ve görgü kurallarıyla da ilişkilidir; bu nedenle devletin bu alana müdahalesi meşrû ve zorunlu görülmektedir. Polis Müdürü Halil Bey'in tesettürle ilgili beyanname yayımlaması ve zabitanın müdahalesine dair girişimi, kamu düzenini koruma adına desteklenmekte; böylece kadınların kıyafeti üzerinden hem toplumsal denetim hem de ideolojik bir yönlendirme talep edilmektedir.

“*İstirâd olarak şunu da arz eylemeyi pek mühim görüyorum: Milliyet, İslâmiyet ve an'anât hakkında bir fikir sâhibi olmayan, ta'bîr câizse nevi'leri cinslerine münhasır bulunan bazı kadınlarımız –bu gibilere hemşîre demeye pek haklı olarak dilimiz varmıyor– erkeklerle beraber oturmaya teşnelik gösteriyorlar. An'anâtımızın muhâfazasını alenen talep eden izzet-i nefis-i millî sâhibi hanımlarımızı da garîbdir ki, taasubla tahtıeye ictisâr eyliyorlar. An'anât-ı milliyeye, âdâb-ı İslâmiyyeye riâyetkâr olmayanlar kendilerinin Türk hanımlığı*

⁶⁴ “İnci Mecmuası Muharrir ve Naşirlerine”, *Sebülürreşâd*, 391 (13 Şubat 1919): 9.

⁶⁵ “Memleketimizde Ahlak Meselesi”, *Sebülürreşâd*, 391, (13 Şubat 1919): 8.

ile hiçbir alâkaları olmadığını bilmeli ve kıyâfet-i milliyemizden tecerrüd eylemelidir. Yoksa aynı kisve altında, aynı terbiye ve aynı âdâbın muhâfazası lazımdır.” Kıyâfet-i milliyeyi ve mukaddesât-ı dîniyyeyi pek hayâsızca tahkîr eden bu kadınlar hakkında bir karar-ı kat’înin ittihâzını hükûmetten temennî eyleriz. Hükûmet müretteb ve mütemâdi hücumlara ma’rûz kalan âdâb-ı İslâmiyenin hayatı uğurunda hiçbir faaliyetten geri kalmamalıdır.⁶⁶

Sebilürreşâd milliyet, İslamiyet ve gelenek (an’ane) gibi değerlerle bağ kurmayan bazı kadınların, erkeklerle oturmak gibi “alışılmadık” davranışlar sergilemesini eleştirmekte; bu kadınların “Türk hanımı” sayılmaması gerektiği iddia edilmektedir. Geleneksel değerleri savunan kadınlar ise “gericilikle” suçlanmakta ve bu durum yazar tarafından büyük bir çelişki olarak sunulmaktadır. Metin, İslami adabın ve milli kıyafetin çiğnendiğini savunmakta ve bu tür kadınlara karşı devletin “karar almasını”, yaptırım uygulamasını istemektedir.

Bu yalancı inkılâbın avâkıb-ı vahîmesini, dört sene gaybûbetten sonra memleketimizi ziyaret eden ecneblerin daha iyi takdir etmekte olduklarını görüyoruz. Muhterem *Tasvîr-i Efkar* gazetesi muharririnin ahîren şehrimize gelerek yine memleketine dönen bir İngiliz muharririyle vukû’ bulan bir mülâkâtı bu nokta-i nazardan pek ziyâde hâiz-i ehemmiyettir. *Tasvîr-i Efkar*’ın 26 Nisan 335 târihli nüshasında intişâr eden bu mülâkâtta İngiliz muhâbiri beyânâtı arasında bir de şu sözleri söylüyor:

“...Sonra, kadınlarınızda fazla bir serbestî, fazla bir Avrupalılaşmak meyli gördüm. Bu tahavvül, bu inkılâb acaba nasıl bir netîce verecek? Kat’iyyetle bilemem azîm, yalnız şu kadar söyleyim ki, Garb’ın sırf âlâyîş-i zâ- hirîsini, fâidesiz hattâ bazan muzır âdât ve inhimâkâtını değil, maddî fâideler, müsbet netîceler te’min edebilecek vesâit-i medeniyesini, ciddî ve hakîkî âdâtını istiâre ediniz. Fazla ve beyhûde taklîdcilik bir millet için ekseriyâ medâr-ı felâh olacak yerde bâis-i helâk ve izmihlâl olur. Bundan hazer ediniz.” İngiliz muhâbirinin kat’iyyetle bilemediğini söylediği netîcenin ne olacağını anlamak için nazarlarımızı biraz etrafımıza tevcih etmek kâfidir. Görülecek manâzır, âtî hakkında kat’î kanâatler verebilecek kadar müessirdir. Haysiyet-i zâtîyye ve milliyenin her türlü icâbâtını unutarak esvâk ve pazarda herkesi mahcûb ve mebhût edecek şekil ve kıyâfette dolaşanlardan müstakbel bir nesil beklemek ne acıklı bir belâhet olur! Şâyân-ı teessüfdür ki, başka diyârlarda muayyen bir sınıfa inhisâr eden bu şekil ve kıyâfetler, bu vaz’u tavırlar, bizde medenî kadınlığın icâbâtı gibi gösterilerek birçok ma’sûmeler, her gün bir adım daha bir sür’atle, bu gayyâya doğru sevk ediliyorlar. Tesettüre verilen şekl-i acib ile, saçlardan başlayarak vücûdun kısm-ı a’zamı çırıl çıplak bir hâlde hafîf-meşrebâne hareketlerle sokaklarda devr ve kendilerini teşhîr edenlere “asrî kadın”, “medenî kadın” ünvanı vermek için asrîliği, medenîliği cihân-ı medeniyyetin anladığından büsbütün başka bir ma’nâda telakkî etmek icâb eder. Acaba asrî kadınlık nâmına her gün sütunlar dolusu yazı yazanlar şu fecî’ âkâbet karşısında, bir vicdân azâbı olsun hissetmiyorlar mı?”⁶⁷

Sebilürreşâd, Batı’nın “sadece görünüşe dayalı” ve “zararlı” alışkanlıklarının taklit edilmesinin tehlikeli olduğu düşünmektedir. Yazıda bir İngiliz gazetecinin gözlemleri aktarılırken, kadınların aşırı serbestleşmesi, teşhirci kıyafetleri ve gösterişli tavırlarının toplumun geleceği açısından endişe verici olduğu vurgulanmıştır. Özellikle genç kızla-

⁶⁶ “Tramvaylarda Hanımların Yeri”, *Sebilürreşâd*, 404-405, (10 Nisan 1919): 143.

⁶⁷ “Taklîdcilik Milletlerin Bais-i Helak ve İzmihlalidir”, *Sebilürreşâd*, 410-411 (1 Mayıs 1919): 190.

rın bu yönelime hızla kapıldıkları belirtilerek, “asrî kadınlık” ve “medeniyet” kavramlarının yanlış anlaşıldığı savunulmaktadır. Metin, bu gidişatın bir "felaket" olduğu ve vicdan sahibi kimselerin buna kayıtsız kalmaması gerektiğini dile getirir:

“Taşra kadınlarına nümüne olması lâzım gelen İstanbul hanımları ise âilelerine mesbûk olmaları lâzım gelen muâvenet ve râbitalarını pek gevşek tutmaları ve hıdemât-ı beytiyyelerini ihmâl ve teseyyüble ciğerpârelerinin ta’lîm ve terbiyesini yabancı ellere tevdi’ ederek sokaklarda –yâr u ağıyâra karşı– açık saçık gezmeleri, modacılık illetiyle eşyâ-yı beytiyyelerini yok bahâsına elden çıkararak maskara kıyâfetlere bürünmeleri bin-netîce en muazzez olan din ve ahlâklarına ta’n edilmesine sebebiyet vermekte, bu te’sîr ile maddî ve ma’nevî felâketler üzerimize teveccüh etmektedir. Dîn-i Mübînîmiz’e karşı bu adem-i mürâât dolayısıyla maddî ve ma’nevî vatanın felâketlerine de sebebiyet verdiği şübhe kalmamaktadır. Taşra kadınlarının memleketin hayâtına olan hizmet ve fedâkârlıklarına imtisâle İstanbul hanımlarını da’vet etmek bugün nasıl zarûret kesb etti ise, bazılarının bugünkü hâllerine memleketin iktisâd ve harâbîsine açtıkları yaraları ta’kîb ve tedâvî etmeleri akli basında olanlarından o derece ehemmiyet ve sür’atle talep edilmektedir. Aksi takdîrde İstanbul’daki kadınların vatanın, milletin harâb ve inkırâzına sâî olduğu hakkındaki i’tikâd-ı umûmîyi takviye edeceği şüphesizdir.”⁶⁸

Bu yazı ile taşra kadınlarını ahlaki ve fedakâr örnekler olarak yüceltirken, şehirli kadınları geleneksel rollerinden sapmış, toplumsal düzeni tehdit eden unsurlar olarak tasvir etmektedir. Bu çerçevede kadın bedeni ve davranışları üzerinden geliştirilen söylem, modernleşme sürecine yönelik ataerkil ve muhafazakâr bir eleştirinin ideolojik yansımasıdır.

⁶⁸ “Taşrada İslam Kadını”, *Sebilürreşâd*, 410-411, (1 Mayıs 1919): 196.

Sonuç

Osmanlı toplumunda kadın kıyafetleri, sadece bireysel tercihleri değil; aynı zamanda sosyal yapının, dini normların ve toplumsal cinsiyet rollerinin somut birer yansıması olarak işlev görmüştür. Özellikle Tanzimat'tan itibaren Batı etkisinin artmasıyla birlikte kadın giyiminde belirgin bir dönüşüm yaşanmış; bu dönüşüm yalnızca kıyafetlerle sınırlı kalmayarak kadınların kamusal alandaki varlıklarını, eğitim ve sosyal yaşama katılımlarını da etkilemiştir.

Çalışma, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan modernleşme sürecinde kadın kıyafetleri üzerinden yürütülen ideolojik mücadeleyi, *Sebilürreşâd* dergisinde yayımlanan metinler aracılığıyla analiz etmeyi amaçlamıştır. İçerik analizine dayalı olarak yapılan inceleme sonucunda, *Sebilürreşâd* kadın kıyafeti konusunu modernleşme meselesi olarak değil; dinî, millî ve ahlaki değerlerin korunmasıyla doğrudan ilişkili gördüğü anlaşılmıştır. Kadınların kıyafetlerindeki dönüşüm, Batılılaşma eğilimiyle birlikte toplumun temel yapısını tehdit eden bir yozlaşma olarak kodlanmış, bu süreçte “tesettür”, “iffet”, “medeniyet”, “Hristiyanlaşma”, “maskaralık”, “sefahat”, “ahlaksızlık” gibi güçlü anlam alanlarıyla çerçevelenmiştir.

Sebilürreşâd'daki metinlerde tekrarlanan temalar arasında kadın bedeninin denetimi, Batı kültürüne karşı savunmacı bir refleks ve İslami değerleri tehdit eden iç ve dış unsurlara karşı bir direniş söylemi öne çıkmaktadır. Özellikle basın, moda sektörü ve “asrî terbiye” gibi unsurlar kadınların yozlaşmasında sorumlu tutulmuş; kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ise bir tür ahlaki tehlike olarak resmedilmiştir. Bu söylemler, kadın kıyafetinin modernleşmenin sembol alanlarından biri hâline geldiği bu dönemde, geleneksel-muhafazakâr çevrelerin kültürel müdahale araçlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Sebilürreşâd, kadın kıyafetlerini merkeze alarak din, millet ve aile değerlerini savunma amacı güden muhafazakâr bir direniş hattı kurmuş; içerik analizine göre bu metinler dönemin toplumsal değişimine karşı geliştirilmiş ideolojik, ahlaki ve dini bir tepkiselliği yansıtmaktadır. Kadın bedeni üzerinden yürütülen bu tartışmalar, yalnızca bir kıyafet meselesi değil, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde kadın kimliğinin nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu bağlamda *Sebilürreşâd* dergisi, kadın kıyafetlerindeki Batılılaşma eğilimlerine karşı güçlü bir muhalefet hattı kurarak, söz konusu dönüşümü dinî ve millî değerler ekseninde eleştirmiştir. Dergide yer alan yazılarda, tesettürün sadece bir inanç meselesi değil, aynı zamanda toplumsal düzenin, aile yapısının ve İslami kimliğin teminatı olduğu vurgulanmış; süs, moda, açık saçıklık ve Batılı yaşam tarzı, ahlaki yozlaşmanın ve toplumsal çöküşün göstergeleri olarak sunulmuştur. Kadınların geleneksel rollerinden uzaklaşmaları, Batı kültürüne öykünmeleri ve erkeklerle aynı sosyal alanları paylaşmaları hem bireysel iffetin zedelenmesi hem de ümmetin genel ahlaki çöküşü olarak resmedilmiştir.

Sebilürreşâd, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan sosyal değişimlere özellikle kadın kıyafeti ve kadın kimliği üzerinden itiraz eden muhafazakâr bir söylem geliştirmiştir. Bu söylem, kıyafet üzerinden kadının yalnızca bedenini değil, toplumsal konumunu

ve İslam toplumundaki meşruiyet sınırlarını da denetleme amacını taşımaktadır. Derginin bu tutumu, Osmanlı-Türk modernleşmesinde kadının kamusal varlığını şekillendiren dini, kültürel ve ideolojik sınırların nasıl üretildiğine dair önemli veriler sunmaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)'in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

- Acun, Fatma. “Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyet'in Çocukları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değişme ve Süreklilik”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15 (2007):39-63.
- Ağaç, Saliha, Sule Çivitçi ve Başak Saygılı. Cumhuriyetten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma, *International Congress of Asian And North African Studies*, (2007): 1-20.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Argıt, Betül İpşirli. “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, *Antik Çağ’dan XXI Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 4(2015): 230-263.
- Atalay, Elifnur. “9. Yüzyıl Osmanlı İstanbul’unda Kadın Kıyafetinin Evrimi”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 2, (2021): 129-162.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1925-1938)* III. Ed., Yüksel Özkan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2024.
- Ateş, Nevin. *Yeni harflerle kadın yolu/Türk kadın yolu (1925-1927)*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.
- Atılğan, Duygu Kocabaş. Batılılaşma Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar, *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 6 (2) (2024): 97-120.
- Avcı, Yasemin. “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde ‘Otoriter Modernleşme’ ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (21) (8) (2007): 1-18.
- Aydınör, Figen. “Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme”. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2006.
- Bedirhan, Yaşar ve Berna Karagözoğlu. “Kadın Bedeni, Doğum ve Doğa İlişkisine Doulalar Perspektifinden Bakmak: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (148) (2024): 1-11.
- Berelson, Bernard. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: Free Press, 1952.
- Efe, Adem. “Sebilürreşâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI (İstanbul 2009): ss. 251–253.
- Erdal, Burcu. *Şapka ve Kılık Kıyafet İnkılabı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024.
- Gülcü, Erdinç ve Samiye Tunç. “Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3(2), 155-176.
- Guliyeva, Minera ve Cemal Meydan. “Büyük Selçuklu Dönemi Saray Giyim Kuşamı”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16 (2020): 176-191.
- Gürtuna, Sevgi (1997). “Osmanlı Kadın Giysisi”, Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi, 1997.
- Himam, Dilek. "16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç". *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 29 (108) (2013): 91–116.

- Hıman, Dilek ve Elif Tekcan. "Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası" *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10/20(2014): 221-254.
- İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.
- İşık, Esra. Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 27 (106) (2021): 211-228.
- Karagöz, Zöhre Özlem. Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Kıyafetleri, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1 (2017): 130-137.
- Kurnaz, Şefika. *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1996.
- Kurt, Gökhan. "Erken Orta Çağ Türk Kavimlerinde Giyim Kuşam ve Moda", *International Journal of Turkish Academic Studies*, 3(2) (2022): 30-50.
- Küçükaşçı, M. Sabri "Yaşamak", TDV İslam Ansiklopedisi, 43 (İstanbul 2013) ss. 347-350
- Lafcı, Selin. "Osmanlı Basın Hayatında Kadın. İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı". (erişim 22 Nisan 2015). https://www.academia.edu/20106962/Osmanlı_Basın_Hayatında_Kadın
- Minera, Guliyeva. ve Cemal Meydan. "Büyük Selçuklu Dönemi Saray Giyim Kuşamı", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16 (2020): 176-191.
- Müftüler-Baç, Meltem. "Turkish Women's Predicament", *Women's Studies International Forum* 3/22 (1999): 303-315.
- Salman, Fikri. *Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri*. Erzurum: Zafer Ofset Matbaacılık, 2013.
- Şıvgın, Hale. Atatürk ve Türk Kadın Hakları, *Erdem*, 11(31) (1998): 245-258.
- Taşkıran, Tezer. *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1975.
- Tezcan, Hülya. "Saray Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü". XVI. Türk Tarih Kongresi, 2010: 545-551.
- Tezcan, Hülya. "Ferace", TDV İslam Ansiklopedisi, 12 (İstanbul 1995) s. 349-350.
- Uğurcan, Sema. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kadını", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 11 (33) (1999): 989- 998.
- Yılmaz, Hacer & Ahmet Akşın, "Osmanlı Toplumunda Saraylı ve Şehirli Müslüman Kadınların Giyim Kuşamı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yazıları* (Ankara: Son Çağ Akademi, 2021): 71-93.
- Yücutürk, Seher. "Türk Kadınının Giyim Kuşamı ve Güzellik Anlayışı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7) (2022): 441-450.

Sürelî Yayınlar

- “Yazlık çarşaf modelleri”. *Resimli Ay*, (1340): 3.
- “Tesettür Nedir?”. *Kadınlar Dünyası*, (28 Kanun-i Evvel 1329):3.
- “Biraz Dedikodu”. *Kadınlar Dünyası*, (25 Kanun-i Sani 1329): 128.
- “Taşrada İslam Kadını”. *Sebilürreşâd*, 410-411, (1 Mayıs 1919): 196.
- “Garblılaştırmak Münakaşaları”. *Sebilürreşâd*, 559-560, (13 Eylül 1923): 11.
- “Garblılaştırmak Bu mu”. *Sebilürreşâd*590, (28 Şubat 1924): 285.
- “Garblılaştırıyoruz”. *Sebilürreşâd*594 (27 Mart 1924): 350.
- “Garblılaştırmak Tezahüratı”. *Sebilürreşâd*, 571-572, (25 Ekim 1923): 203.
- “Hasbihal”. *Sebilürreşâd*, 528-529 (16 Mayıs 1923): 85.
- “Ma’nevî Kolera: Kadınların Tedenni”. *Sebilürreşâd*, 485(25 Haziran 1921): 184.
- “Müslüman Hey’et-i İctimâiyyesinin Temellerini Takviye Lâzımdır”. *Sebilürreşâd*, 475, (8 Nisan1921): 62.
- “İkdâm’dan: Mefkure Kadını”. *Sebilürreşâd*, 598 (24 Nisan 1924):407.
- “Fenaliğin Tezahürü”. *Sebilürreşâd*, 605 (19 Haziran 1924): 111-112.
- “İştirak Modası”. *Sebilürreşâd*, 607, (03 Temmuz 1924): 142
- “SebilürreşâdBazı Türk Kadınlarında Şapkaya Meyi”. *Sebilürreşâd*, 610, (31 Temmuz 1924): 191.
- “Şeâir-i İslâmiyyeye Karşı Müdhiş Husûmet”. *Sebilürreşâd*, 610, (31 Temmuz 1924): 192.
- “Hilal-i Ahmer Balosu”. *Sebilürreşâd*, 614, (28 Ağustos 1924): 251-252.
- “Müslüman Hey’et-i İctimâiyyesinin Temellerini Takviye Lâzımdır”. *Sebilürreşâd*, 475 (8 Nisan1921): 62.
- “Manevi Kolera Kadınların Tedenni ve Sükûtu”. *Sebilürreşâd*, (25 Haziran 1921): 184.
- “Hadis-i Şerif”. *Sebilürreşâd*, 446, (30 Ekim 1919): 41.
- “Hadis-i Şerif”. *Sebilürreşâd*, 446, (30 Ekim 1919): 41.
- “Darümuallimat Müdürü Meselesi”. *Sebilürreşâd*, (20 Kasım 1919): 82.
- “Müslüman Kadını Nasıl Olmalı”. *Sebilürreşâd*, 423-424 (19 Haziran 1919): 63.
- “İnci Mecmuası Muharrir ve Naşirlerine”. *Sebilürreşâd*, 391 (13 Şubat 1919): 9.
- “Memleketimizde Ahlak Meselesi”. *Sebilürreşâd*, 391, (13 Şubat 1919): 8.
- “Tramvaylarda Hanımların Yeri”. *Sebilürreşâd*, 404-405 (10 Nisan 1919): 143.
- “Taklidcilik Milletlerin Bais-i Helak ve İzmihlalidir”. *Sebilürreşâd*, 410-411 (1 Mayıs 1919): 190.
- “Taşrada İslam Kadını”. *Sebilürreşâd*, 410-411 (1 Mayıs 1919): 196.